

Український дитячий музичний фольклор у художньому розвитку молодших школярів

НАВЧАЛЬНО – МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

(для студентів вищих педагогічних навчальних закладів, учителів
мистецьких дисциплін загальноосвітніх шкіл та вихователів дитячих дошкільних закладів)

Вінниця - 2015

УДК 373.3.015.31:[78:39](=161.2)(07)
ББК 74.200.54я7
В22

DOI: [https://doi.org/10.31652/373.3.015.31:\[78:39\]\(=161.2\)\(07\) -1-125](https://doi.org/10.31652/373.3.015.31:[78:39](=161.2)(07) -1-125)

Рекомендовано Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(протокол №15 від 24.06.2015 року)

Український дитячий музичний фольклор у художньому розвитку молодших школярів: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів, напряму підготовки «Початкова освіта». / Автор М. В. Вацьо. – Вінниця, 2015. – 120 с.

Рецензенти: **Завальнюк А. Ф.**, кандидат мистецтвознавства, професор кафедри музикознавства та інструментальної підготовки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;
Пташнік Н. М., канд. пед. наук, ст. викладач кафедри психолого-педагогічної освіти та інновацій, завідувач лабораторії творчого розвитку особистості педагога Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників

Навчально-методичний посібник укладено відповідно до програми навчальної дисципліни «Методика музичного виховання» для студентів напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта». Його мета – спрямувати майбутніх педагогів на вивчення, збереження й популяризацію українського фольклору в сучасних умовах, на організацію їхньої самостійної діяльності в цій сфері.

Посібник містить інформаційно-методичні, практичні та музичні матеріали для художньо-естетичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ	
УКРАЇНСЬКОГО ДИТЯЧОГО МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ	7
1.1 Український дитячий музичний фольклор та його вплив на естетичний розвиток дитини молодшого шкільного віку	7
1.2 Використання творів різних жанрів українського дитячого музичного фольклору	19
РОЗДІЛ ІІ. ПРАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ВИКОРИСТАННЯ	
ДИТЯЧОГО МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ У НАВЧАЛЬНО-	
ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	37
2.1 Тематичні бесіди на матеріалі календарно-обрядових пісень.....	37
2.2 Приклади застосування творів малих фольклорних форм.....	50
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	81
ДОДАТКИ.....	84

ПЕРЕДМОВА

На початку XXI ст. пріоритетними напрямками педагогічної науки і освіти стають розробка теоретичних основ і нових технологій та становлення національної навчально-виховної системи. Виокремлюються головні завдання виховання духовного світу людини третього тисячоліття, серед яких: формування національної самосвідомості на засадах культурних традицій українського народу; збереження етнічної пам'яті, яка відтворює досвід поколінь на міфологічному, фольклорному й історичному рівнях; набуття вмінь розкривати перспективи подальшого розвитку рідної культури в сучасних умовах тощо.

Українська народна музика впливає на формування емоційної та інтелектуальної сфер, естетичних смаків, духовний світ, становлення інтересів та ранній розумовий розвиток дитини. Справді, український дитячий музичний фольклор є підґрунтям для природного загального музично-естетичного розвитку й становлення музичної культури школярів, комплексного формування й поступового прояву спеціальних музичних здібностей (музичного слуху, ладового чуття, відчуття музичного ритму, музичної пам'яті), відтворення їх у дитячій музичній творчості.

Процес виховання та навчання дітей шкільного віку, побудований на основі народних традицій, оснований на пісенно-ігровому дитячому фольклорі, водночас позитивно впливає на розвиток емоційних проявів та активного спілкування дітей між собою та з дорослими; формування ціннісних поглядів дитини на оточуючий світ і пізнання свого «Я» в ньому; вивчення рідної мови, звичаїв та культури, розвиток музично-творчих здібностей, інтелекту, самосвідомості й духовності, уміння погоджувати свої дії під час спільної музичної діяльності.

Український музичний фольклор допомагає кожній дитині швидко запам'ятати й репродукувати композиційну побудову музичного твору. Спочатку – веселих пісеньок-пестушок і колискових пісень. Згодом – різноманітних жартівливих ігор, скоромовок, загадок, лічилок, небилиць, пісень-казок, дитячих ігор-пісень, якими дорослі постійної супроводжують будь-які моменти

повсякденного життя дитини, з використанням ритмічних рухів, дитячих музичних іграшок та музичних інструментів, що надовго запам'ятовуються, справляють на дитину різні музичні враження, розвивають музичні здібності.

Як засіб інтелектуального розвитку, український дитячий музичний фольклор має дивовижну здібність та виховує творчу фантазію школярів. А музично-творчі завдання, які є активним засобом стимулювання музично-творчої діяльності, найбільш повно розкривають творчі можливості учнів, допомагають дітям самореалізуватися в музичній діяльності.

Варто наголосити, що вся українська народна творчість для дітей, по своїй суті, ігрова, тому коли йдеться про «дитячий музичний фольклор», майже завжди розуміється «дитячий музично-ігровий фольклор». А гра для дитини – це її життя. Питання дослідження, збереження та популяризації українського народного фольклору в сучасних умовах набуває особливого значення. Це пов'язано насамперед з могутнім духовно-творчим потенціалом української традиційної культури, яка є головним чинником морально-естетичного самооздоровлення й відродження національної самосвідомості, духовності народу, проявом ментальності, стає підґрунтям розвитку професійного мистецтва.

«Україна стане колись новою Грецією; прекрасне підсоння цього краю, весела вдача народу, його музичний хист, родюча земля колись прокинеться; тільки з малих племен, якими також були греки, постане велика культурна нація, і її межі простягнуться до Чорного моря, і звідтіля ген у далекий світ», – так 1769 р. дав оцінку майбутнього України Й. Гердер у праці «Щоденник моєї подорожі».

Музичний фольклор – це народна музично-поетична творчість, частина набутку народної спадщини минулого, власне музично-поетичний фольклор, найперше вокальна (пісенна), інструментальна, вокально-інструментальна й музично-танцювальна творчість народу. У музичному фольклорі виражені етичний та естетичний ідеали народу, найважливіші принципи народної педагогіки. Як складова слов'янської словесності, український музичний фольклор містить

чимало спільного з усною народною творчістю неслов'янських народів – фінів, литовців, румунів. Однак український фольклор, сформований на трипільській культурі в VI –IV ст. до н.е., найбагатший.

Поданий у посібнику матеріал розрахований на студентів педагогічних ВНЗ, учителів музичного мистецтва загальноосвітніх навчальних закладів та вихователів дитячих дошкільних закладів. Сподіваємось, що педагоги-практики творчо підійдуть до усвідомлення, а також тлумачення основних положень українського дитячого музичного фольклору, що є невід'ємною складовою уроків музичного мистецтва. Це надзвичайно важливо з погляду залучення їх до розробки нових сценаріїв різних типів уроків та виховних заходів.

Розділ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДИТЯЧОГО МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ

1.1 УКРАЇНСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті визначено основну мету освіти, спрямованої на естетичне виховання та всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, формування її духовних смаків, ідеалів та розвиток художньо-творчих здібностей.

У процесі становлення особистості з найдавніших часів особливе значення належить естетичному вихованні. Здатність відчувати, сприймати, розуміти, усвідомлювати й творити прекрасне – це ті специфічні прояви духовного життя людини, що свідчать про внутрішнє багатство.

Головна запорука успіху естетично-виховного процесу полягає в його відкритості для найрізноманітніших педагогічних ідей. Цей процес повинен бути спрямований на формування загальнолюдських і культурно-національних цінностей, сприяти зростанню інтелектуального та духовного багатства суспільства.

Естетичне виховання молоді є на сьогодні одним з актуальних завдань педагогічної науки. Проблема естетичного виховання в естетико-педагогічному аспекті широко репрезентована в спадщині видатних українських педагогів та діячів освіти – Е. Водовозової, П. Каптерева, С. Лисенкової, С. Русової, Є. Тихеевої, К. Ушинського. Філософсько-естетичні аспекти цієї проблеми розглядаються в наукових працях Ю.Борева, І.Гончарова, М.Киященка, В.Ядова. Таким чином, більшість дослідників вважають, що система естетичного виховання пов'язана із формуванням естетичних і духовних потреб та інтересів особистості, що розвивається. Соціум, природа, література, образотворче мистецтво, музика, кіномистецтво, театр – ось ті чинники, які активно впливають на формування особистості молодших школярів.

У сучасному розумінні суті естетичного виховання складовою цього процесу є формування естетичних потреб, здатності брати участь у створенні краси в житті і мистецтві. Т. Аболіна та Н. Миропольська вважають, що головним в естетичному вихованні є відтворення всього багатства людського ставлення до навколишнього світу.

На основі аналізу різних тлумачень поняття «естетичне виховання» можна зробити висновок, що це поняття можна трактувати як педагогічний процес, спрямований на формування й розвиток естетичних почуттів, потреб сприймати, оцінювати прекрасне та творчо діяти у всіх сферах життя, зокрема й у мистецтві.

Структурними компонентами естетичного виховання є естетичні почуття, естетичні оцінки, естетичне сприйняття, естетичне судження, естетичні смаки та ідеали, естетичні потреби, естетична діяльність і творчий потенціал. Вони визначаються розумовою, моральною, емоційною, духовною діяльністю людини й зумовлюють істотні зміни в її світосприйнятті, переконаннях, поведінці, сприяють естетичній діяльності особистості, розвитку її творчих сил та здібностей відповідно до об'єктивних законів розвитку краси.

Система естетичного виховання молодших школярів повинна будуватися з урахуванням вікових психолого-педагогічних особливостей дітей молодшого шкільного віку. Адже відомо, що молодший шкільний вік – найбільш продуктивний період для формування творчої особистості. У своїх дослідженнях Д. Богоявленський, Л. Виготський, Б. Давидов, Б. Ельконін, Л. Занков, В. Крутецький, О. Леонтьєв, Н. Менчинська, зазначають, що діти молодшого шкільного віку легко оволодівають теоретичними поняттями, які створюють основу сучасних знань. Засвоєння системи цих понять дає можливість молодшим школярам орієнтуватися в основах наук, формує їхнє прагнення до самостійного пошуку фундаментальних зв'язків, розуміння суті предметів та явищ.

У молодшому шкільному віці створюються передумови переходу до

якісно нового етапу розвитку особистості. Цей віковий етап є сензитивним щодо здатності дітей виділяти невідоме й активно його досліджувати. Для молодшого шкільного віку характерні активне ставлення до навколишньої дійсності, підвищена креативність, готовність до дій. Однак при цьому діти швидко втомлюються, що зумовлює необхідність урізноманітнювати види їхньої діяльності. Молодшим школярам притаманні конкретність й образність мислення, швидка зміна настрою. Недостатність життєвого досвіду й знань компенсується їхньою фантазією. Образність мислення, відсутність стереотипів, емоційність, естетичне ставлення до дійсності, що оточує, – ці якості притаманні всім молодшим школярам і свідчать про високий рівень творчих здібностей цієї вікової категорії учнів. Саме на цьому етапі починають проявлятися й спеціальні здібності: музичні, літературні, організаторські, здібності до художньо-театральної діяльності.

Найбільш привабливими для молодшого шкільного віку є такі види художньо-творчої діяльності: малювання, ліплення, хореографія, музика, театральна-художня та інші види ігрової діяльності. Саме ці види творчості сприяють розвитку уяви, фантазії, оригінальності мислення, здатності до перевтілення. Інтеграція таких виховних систем, як сім'я, школа, культурно-дозвіллієві заклади, є важливою умовою для гармонійного розвитку особистості молодшого школяра.

Слід зазначити, що естетичне виховання молодшого школяра за своїм змістом на декілька кроків випереджає естетичний розвиток, спрямовуючи його. При цьому виявляється така закономірність: чим успішніше відбувається процес естетичного виховання, тим швидший естетичний розвиток дитини й тим вищий його рівень. У процесі естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку великого значення набуває власна художня діяльність дитини.

Аналіз філософської та педагогічної літератури дає можливість дійти висновку, що естетичне виховання – це складова процесу розвитку особистості, спрямованого на формування естетичних почуттів, потреб, сма-

ків індивіда за умов його активної діяльності у всіх сферах життя (у тому числі й у мистецтві); місце, роль, мета й завдання естетичного виховання зумовлені епохою й конкретним соціально-економічним рівнем розвитку естетичної та педагогічної думки; досягненням у цій сфері є формування основних засобів, форм і методів естетичного виховання; головне ж завдання естетичного виховання – формування художньо-естетичних і творчих здібностей дітей. Особливо актуально для українського народу сьогодні збереження національних традицій, української мови, сакрального мистецтва, що становить код нації.

Із традиційним народним побутом міцно пов'язане художнє явище, що зазначено у фольклористів під назвою «фольклор». У дослідженні С. В. Мишанича пропонується визначення базового поняття: Фольклор – це народна творчість, в якій «художнє відображення дійсності відбувається у словесно-музичних хореографічних формах колективної народної творчості, що виражають світогляд народу і нерозривно пов'язані з його життям і побутом» [13, 166].

Народна поетична творчість свій початок бере ще з глибокої давнини, коли людство ще не вміло писати, а твори створювалися в усній формі, у них використовувалися виразні засоби живого мовлення. Прагнення зберегти продукт словесної творчості потребувало розвитку пам'яті, тому дослідники одностайно сходяться на тому, що «фольклор є мистецтвом пам'яті». Невеличкі за обсягом фольклорні твори (пісні, приказки, забавлянки, утішки, примовки) завдяки образності й влучності рідного слова, краще запам'ятовувалися, використовувались у повсякденному спілкуванні, знаходили свого слухача.

Усній народній творчості, як твердять фахівці, властива така риса, як традиційність. Завдяки їй забезпечується нерозривний взаємозв'язок між минулим і сучасним; фольклор є скарбницею сталих народних звичаїв і стимулятором їх подальшого розвитку.

Суттєвою ознакою усної народної творчості є також варіативність, фольклор не містить незмінних форм. Варіативність фольклорних творів

свідчить про колективний характер творення, хоча фольклорні твори і мали своїх авторів у найпершому варіанті. Тому для усної народної творчості характерне поєднання колективного й індивідуального. Індивідуальне, що сприймається гуртом, швидко поширюється, доповнюється, стає колективним творінням. Наприклад, порівняймо примовки:

<i>Слимак, слимак!</i>	<i>Павлику-равлику,</i>
<i>Вистав рожки,</i>	<i>Вистав свої ріжки,</i>
<i>Дам тобі сиру</i>	<i>Тобі два, мені два,</i>
<i>На тиріжки.</i>	<i>Поділимось обидва.</i>
<i>Тобі один, мені два –</i>	
<i>Поділимся обидва.</i>	

Імпровізаційність як фольклорна ознака яскраво виявляється у казках, частівках, лічилках, коломийках, бувальщинах тощо. Як приклад, зіставимо текст лічилки і рухливої гри.

Лічилка: *Ходила квочка коло кілочка,*
Водила діток коло квіток.
Квок, квок, золотий клубок.

Рухлива гра «Квочка»:

Забивають в землю кілочок, прив'язують мотузок до кілочка; по вибору хтось із дітей стає за квочку і, взявшись за кінець мотузка, ходить колом під такий приспів:

Ходить квочка
Коло кілочка,
Водить діток,
Дрібних квіток.
Діти-квіти: «Квок».

Усі розбігаються, хто куди, а квочка, квокчучи, ловить їх та збирає докупі.

Умовно фольклор поділяють на прозовий та поетичний. До поетичного фольклору, крім приказок, примовок, прислів'їв, загадок, прикмет, каламбурів,

вітань, побажань, небилиць, фахівці відносять також пісні, голосіння (голосилки) та думи. Українська пісня – це невичерпне джерело національної культури. Пісня супроводжує все життя і діяльність людини – від народження до останніх днів. Тому й класифікація пісень досить різноманітна. Це календарно-обрядові, трудові пісні, колядки, щедрівки, веснянки (гаївки, гагілки), купальські, петрівчані, обжинкові, ігрові, хороводні пісні.

Як суттєва частина загальнонаціональної народної творчості, з глибини віків бере початок *дитячий музичний фольклор*. Певною мірою продовжуючи існувати й нині, у різних своїх жанрах він відображає динаміку людського життя в усьому розмаїтті його форм, починаючи з колиски.

Український дитячий музичний фольклор – це найцікавіший, найдоступніший багатофункціональний матеріал для виховання дітей як дошкільного так і шкільного віку, суть якого полягає в наданні дитині перших відомостей про навколишнє природне середовище, передачі суспільних моральних цінностей і культури свого народу через прості форми фольклорного матеріалу. Наприклад, забавлянка (утішка) – коротенькі пісеньки або вірші, поєднані із своєрідними вправами, що покликані підтримувати бадьорий настрій, зміцнювати дитину фізично. Такі фольклорні твори супроводжують перші рухи дитини. Це елементарні словесно-рухові ігри дітей з використанням різних частин тіла (пальчиками, ручками, ніжками), предметами (як варіант іграшками). Їх метою є розвиток дрібних м'язів дитини, ознайомлення з трудовими процесами, побутом народу.

За своєю природою дитячий фольклор спрямований на вдосконалення потреб дитини у спілкуванні з батьками, ровесниками, іншими людьми, на саморозвиток та виховання, набуття практичного життєвого досвіду особистості.

Українська нація вважається однією з наймузичніших у світі, а отже, процес засвоєння національного музичного фольклору, дітьми шкільного віку ґрунтується на наявності в них загальномузичного інстинкту, природних схильностей, закладених генетично. Синкретичні жанри дитячого музичного фольклору створюють умови для природного формування музичних здібностей у

дітей з раннього віку, позитивно впливають на підвищення інтелекту, становлення й творчу самореалізацію особистості.

Музично-естетичне виховання, засноване на використанні фольклорних здобутків, має універсальний характер, може ефективно використовуватися в роботі з дітьми різного віку та ступеня розвитку. Вплив засобами дитячого музичного фольклору активізує центри уваги, пам'яті, мислення, мовлення, водночас гармонізує особистість.

Фольклорний матеріал орієнтує дитину на успішність навчання та здоровий спосіб життя. Втім, зрозуміло, що виховний ефект завдяки дитячому музичному фольклору у навчальному процесі досягається завдяки спеціальному добору музично-фольклорного навчального матеріалу, його систематизації й поданню дітям через музичні образи, поєднання слухового й візуального сприймання знань у здійсненні малюками музично-ігрової діяльності.

Метою музично-естетичного виховання молодших школярів засобами національного дитячого музичного фольклору є становлення духовного світу особистості, створення умов для формування внутрішньої потреби суб'єкта у неперервному вдосконаленні та в реалізації своїх мистецько-художніх здібностей і творчих можливостей. Саме навчити школярів глибоко сприймати, естетично повноцінно осмислювати музично-фольклорні твори, міркувати над їх змістом, співвідносити почуте чи самостійно виконане з власними уявленнями і загальнолюдськими цінностями є головним завданням виховання молодших школярів на матеріалі українського дитячого музичного фольклору.

Народні традиції – це приклад гармонії життя із законами добра і краси. Упродовж століть вони сприяли вихованню таких людських якостей, як толерантність, доброзичливість, повага до старших. Вони є тією належною основою, на якій зростає національна свідомість, гідність і самоповага, а водночас і розуміння, толерантність та повага до інших народів.

Всі календарні та сімейні обрядові цикли несуть у собі компоненти становлення особистості через етнопедагогічні ситуації, які спонукають особистість до самовдосконалення, творчості, сприяють самопізнанню,

самоствердженню, самовихованню, самоконтролю, відповідальності (В. Гауак, В. Стефаник, В. Юрченко). Тому народні звичаї і традиції є важливою складовою у вихованні дітей як у сім'ї, так і в навчально-виховних закладах різних рівнів.

В українській народній педагогіці значна увага приділяється вихованню дитини від народження до семи років – це той сензитивний період, коли вона найінтенсивніше росте і розвивається. Інформація, отримана в ранньому віці, обов'язково проявиться в дорослому житті людини і стане потребою – рідна мова, народні пісні, свята, обряди тощо. Це відбувається завдяки тому, що народні звичаї, традиції, обряди чи свята обов'язково спрямовані на виховання людської душі, гідності, колективної праці і дозвілля. Засобами самореалізації за допомогою народних традицій природно розв'язуються проблеми розумового, морально-етичного, трудового, фізичного та естетичного виховання. Звичаєве право, відображене в календарних та сімейних обрядових циклах, несе в собі компоненти становлення особистості через етнопедагогічні ситуації, які спонукають індивіда до творчості, сприяють самопізнанню, самовихованню, самоствердженню, самовдосконаленню, самоконтролю, відповідальності (М. Стельмахович, С. Стефанюк).

Виховання дитини рідною мовою, національною культурою, вводить її у світ народного життя, народної пісні, тим самим передає нащадкам, а отже, зберігає національні традиції, обряди, ритуали, міфи, легенди, у яких відображені моральні норми. Українським народом накопичено велику кількість народних пісень (у різних усних джерелах ця цифра коливається від півмільйона зафіксованих до трьох мільйонів існуючих у народі!). Це той скарб, на якому слід закладати підґрунття як сімейного виховання, так і навчально-виховного процесів в освітніх закладах.

Відомий український письменник М.Рильський так оцінював значення народної пісні у становленні особистості вихованців:

*З народного напившись джерела,
Як із Дніпра бере веселка воду,*

*О рідна пісне, знову ти прийшла
До матері й до батька – до народу.
О пісне! Від народу кров і плоть
Ти узяла, щоб лиш йому служити.
Тебе ніхто не може побороть,
Бо вільний дух твій – правдою повитий.*

Український дитячий музичний фольклор є своєрідною візитною карткою української спільноти. Тому вивчення фольклорної спадщини українського народу сприятиме вдосконаленню процесу міжкультурного спілкування з іншими народами.

Варто наголосити на психологічному підтексті народної педагогіки та її впливу на особистість. Видатний психолог Л. Виготський обґрунтував факт впливу музики на впорядкування внутрішніх процесів емоційного розвитку, що супроводжується значною втратою нервово-психічної енергії. Відповідно до такого підходу музичні твори можна розглядати як систему подразників, мета яких полягає у моделюванні певних емоційних станів. Поряд з усвідомлюваними процесами під час музичного сприймання має місце виникнення несвідомих психічних реакцій.

Граючись з дитиною, розважаючи її утішками, примовками, казками, співаючи народних пісень, колисанок, у дитини активізуються почуття, формується свідомість. Ритмічність, цікавість, мелодичність дитячого музичного фольклорного матеріалу викликають бажання у дітей повторити й запам'ятати його, що сприяє розвитку рідного розмовного мовлення, загальної та музичної пам'яті, музичних здібностей. Наведемо приклад однієї з мирилок:

*Через тин вишня похилилася,
А дружка з дружкою посварилася:
- Тобі яблучко, мені грушечка,
Не сварімся, помирімся, дружечко.*

Виховний ефект залежить від ставлення дитини до твору мистецтва,

зацікавленості у тому чи іншому виді діяльності.

Отже, у роботі з дітьми важливо використовувати спеціально дібрані музичні твори, які цікаві дітям і впливають на їх емоційну сферу, розвивають такі функції як – мислення, волю, мотивацію. Крім цього, значний емоційно-позитивний та розвивальний вплив на особистість дитини молодшого шкільного віку може справити музично-фольклорне середовище.

Висвітлюючи роль українського музичного фольклору у вихованні та музичному розвитку учнів, а також простежуючи взаємодію між музичним розвитком дітей шкільного віку і формуванням їх емоційного, інтелектуального й духовного світу та становленням особистості, варто ще раз наголосити на тому, що український дитячий музичний фольклор дає дитині перші відомості про навколишній світ та дає можливість знайти себе в ньому. Виховання засобами українського музичного фольклору створює умови для формування внутрішньої потреби у неперервному вдосконаленні музичної діяльності, реалізації музично-творчих можливостей та становленні духовного світу особистості.

Специфіка музичної діяльності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, їх музичного мислення зумовлена інтонаційною сутністю, зокрема народного музичного мистецтва. Музична інтонація виконує функції моделі, за допомогою якої відтворюється інформація – художній образ – саме те, що відповідає психологічним особливостям школярів. Клітини дитячого мозку дуже чутливі й реагують на об'єкти сприйняття тоді, коли ці об'єкти – образи. Дитячий музичний фольклор впливає на емоційне сприйняття та зацікавленість дитини в новій інформації, зосередження дитячої уваги на конкретному наочному, словесному чи музичному образі. Спочатку звукова інформація викликає у дитини почуття здивування, а потім – задоволення, радість, бажання її запам'ятати. Чим простіше носії музичної інформації, тим більша наповненість і універсальність. Більш прості елементи легше поєднуються в нові смислові комбінації, що приводить до формування у дітей знань, умінь, навичок.

В організації навчання дітей молодшого шкільного віку вагому роль відіграє постійна підтримка дитячої уваги, оптимальний режим зміни видів музичної діяльності, активізація пошукової діяльності дітей, під час якої розвивається образне мислення, формуються музичні нахили, здібності, загальна та музична пам'ять. Пам'ять, зберігаючи і накопичуючи музичний матеріал, впливає на формування дитячого музичного сприйняття та індивідуального музично-художнього смаку, розвиває інтелект, сприяє творчому і загальному розвитку школярів. Одже, найбільший вплив на розвиток дитини, її емоційно-образного мислення, формування дитячого музичного сприйняття та становлення індивідуального музично-художнього смаку дітей молодшого шкільного віку має український музичний фольклор.

Безумовно, український дитячий музичний фольклор є важливим фактором збагачення музично-естетичного потенціалу, засобом загальнорозумового розвитку дітей, чинником духовного та інтелектуального становлення особистості. Починаючи з утішок, пестушок, забавлянь, колискових мимовільно, позасвідомо проходить музичне виховання дітей з самого раннього віку. У процесі музично-ігрової діяльності створюються умови для природного розвитку музичних здібностей, що є важливим фактором впливу на виховання загальної і пізнавальної активності, образно-асоціативного мислення, уяви, здібностей до інтерпретації, потреби самореалізації. Поповнюється новими враженнями емоційна сфера, розширюється певне коло уявлень про навколишній світ, накопичується життєвий досвід, збільшується словниковий запас, розвивається мова, з'являється бажання висловлювати свої погляди та брати участь у виконавській (музичній) діяльності.

Питання для самостійної підготовки та самоконтролю

1. Дайте визначення питання “ народні традиції”.
2. На що орієнтує дитину фольклорний матеріал.
3. Дайте визначення поняття “дитячий музичний фольклор”.
4. Назвіть прізвища видатних педагогів та діячів освіти, що висвітлювали

проблему естетичного виховання.

5. Назвіть та проаналізуйте структурні компоненти естетичного виховання.
6. Розкрийте поняття методи і завдання музично-естетичного виховання молодших школярів.
7. Які фізіологічні якості притаманні учням молодшого шкільного віку?
8. Назвіть спеціальні здібності, що починають проявлятися у молодших школярів?
9. Які види художньо-творчої діяльності є найбільш привабливими для молодших школярів?
10. Обґрунтуйте мету музично-естетичного виховання молодших школярів засобами дитячого музичного фольклору.
11. Обґрунтуйте вплив музики на впорядкування внутрішніх процесів емоційного розвитку дитини (за Л. Виготським).
12. Яку роль у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку відіграє інтонаційна сутність (музична інтонація)?

1.2 ЖАНРИ УКРАЇНСЬКОГО ДИТЯЧОГО МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ

У навчальному посібнику «Український фольклор» І.Є.Руснак диференціює роди і жанри фольклору, зауважуючи: «Соціально-побутові функції, способи виконання, поєднання текстів з мелодією, інтонацією, рухами, танцями тощо зумовили родове, жанрове, тематичне, образне й поети калне розмаїття словесного народного мистецтва. За науковою класифікацією *жанр* – тип художньої форми (казка, пісня, прислів'я)» [19, 8].

Відповідно дослідниця усної народної творчості описує три роди мистецтва, в яких інтегровано й музичний фольклор:

- 1) епос, серед творів якого розрізняють казкову і не казкову прозу;
- 2) лірика, основними пластами якої є обрядові і власне ліричні пісні. До обрядових пісень належать календарно-обрядові (колядки, щедрівки, посів альні, водохресні, веснянки, гаївки, великодні, маївки, купальські, петрівчані, жнивварські, косарські) та родинно-обрядові (весільні, похоронні, голосіння). До власне ліричних – родинно-побутові (пісні про кохання, гумористичні та сатиричні пісні) та соціально-побутові (козацькі, чумацькі, ремісницькі та ін.) пісні.

- 3) драма, яка об'єднує календарно-обрядові (вертеп, різдвяна драма, Маланка, великодня драма, весняно-літні ігри, купальське дійство, обжинкове дійство тощо) і родинно-обрядові (з нагоди народження дитини, новосілля та ін.) фольклорні твори; рудименти давніх обрядів містять народні хороводи й ігри: «Дід», «Подольночка», «Перепілка» тощо [19].

Фахівці зазначають, що епічні, ліричні, драматичні та ліро-епічні твори поділяють на жанри – пісенні (колядки, щедрівки, думи, пісні, балади тощо) та прозові (казки, міфи та ін.), деякі з них мають багато різновидів.

Народна музика та її багатожанровість додає чимало різних життєвих функцій та є їх логічним завершенням. Народні ігри, танці, жарти, народні пісні – саме той матеріал, який сприяє розвитку музично-творчих здібностей, дає можливість проявити власні творчі нахили.

Найдавнішими українськими народними піснями є **календарно-обрядові**, які тісно пов'язані із аграрним календарем. Дослідники фольклору так пояснюють їх появу: «Створені вони в язичницькі часи, коли людина вірила у свою духовну єдність з Космосом. Щоб вплинути на грізну природу, умилювати її, вона вдавалася до магічних дій-обрядів, супроводжуючи їх танцями, іграми, замовляннями і піснями. Зашифрувавши у пісні магічні слова, люди беззастережно вірили в їх могутність, як і в могутність природи. Із часом ця віра почала втрачатись, але залишилися любов і повага до поетичного слова, в т.ч. до обрядових пісень, які створюють урочистий, святковий, радісний настрій, приносять естетичну насолоду» [19, 57].

Календарно-обрядові пісні виконують колективно в хороводах та іграх, у яких поєднані образне слово, мелодію, танцювальні рухи, драматичну дію, тим самим створюється художня цілісність.

З приходом зими виконувались колядки та щедрівки, з побажанням господарям щастя і добра, а також організовувалось цікаве театральне дійство зі старовинною назвою «вертеп». За всім цим з цікавістю спостерігали маленькі діти, які згодом самі брали активну участь у подібних народних святах.

*Щедрику-ведрику, дайте вареника,
Грудочку кашки, ще й кільце ковбаски.
Скоріше давайте, нас не забаряйте!
Бо короткі свитки, та й померзли литки.
Собаки ірвуть, стоять не дають.*

З приходом весни діти вже співали веснянки та гаївки, пісні з іграми та танцями, де органічно поєднувались слово, мелодія та рух. Дитячі пісні-заклички – це типова календарна поезія, в основі якої лежить реальне змалювання картин природи, людської праці, труднощів і перешкод, які долає людина, підкорюючи природу. Форма заклички в поєднанні зі жвавою, часто танцювальною ритмікою, безпосередніми звертаннями до явищ природи, рослин, тварин надає оптимістичного колориту пісням, викликає

почуття бадьорої впевненості у своїх силах, в тому, що людина може примусити сили природи служити собі на користь.

*Иди, іди, дощичку,
Зварю тобі борщичку
В новенькому горщичку
Та й поставлю на вербі,
Щоби їли комарі.*

*Ой вітре, вітроньку,
Прижени хмароньку,
Полий теплим дощичком,
Встели землю килимком.*

*Сонечко, сонечко,
Виглянь у віконечко.
Дітки гуляють,
Тебе виглядають.*

*Сійся, родися, жито, пшениця,
Всіляка пашиця,
На той новий рік,
Щоб було ліпше, як торік.*

Літній період теж відзначається цікавим народним обрядом з піснями під час святкування магічного дня Івана Купала, піснями про природу та працю людей. Такою є жартівлива пісня про городину «Ходить гарбуз по городу», в якій завдяки персоніфікації рослини зображені, як люди: вони розмовляють, родичаються між собою, ходять один до одного в гості. Дотепна форма пісні-вірша робить цікавою і доступною дітям розповідь про те, які рослини об'єднуються під назвою «городні культури».

*Ходить гарбуз по городу,
Питається свого роду:
- Ой, чи живі, чи здорові
Всі родичі гарбузові?*

- Обізвалась жовта диня,
Гарбузова господиня:
- Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!*
- Обізвались огірочки,
Гарбузові сини й дочки:
- Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!*
- Обізвалась квасоля,
А за нею й бараболя:
- Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!*
- Обізвались буряки,
Гарбузові свояки:
- Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!*
- Обізвався старий біб:
- Я іздержав увесь рід!
Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!*
- Ой ти, гарбуз, ти перистий,
Із чим будем тебе їсти?*
- Миску пиона, трошки сала, -
От до мене вся приправа.*

Привабливо змальовані рослини і людська праця у піснях «Грушка», «Овес» та інших.

А під час завершення сільськогосподарських робіт, восени та взимку проходили вечорниці, на яких, крім пісень і танців, ще й пряли, вишивали, займались різним рукоділлям.

Ой додому, женчики, ходіте,

*Да мене у стодолу візьміте.
Нехай же я в стодолі спочину,
А восени знову на поле вилину.
Бо вже я дрібного дощичку напився,
Вже ж я буйних вітриків начувся,
Вже ж я од Соненька напівся,
Од ясного місяця засвітився,
На ясній зіроньки надивився.*

О. Семеног, досліджуючи окремі жанри дитячого музичного фольклору, не розмежовує музично-поетичний фольклор і власне поетичний. Згідно з її концепцією, твори дитячого фольклору належать до таких жанрів, як колискова музична поезія, пестушки та потішки, календарна поезія, заклички-приказки, повсякденні вірші-пісні, жартівливі пісеньки, рухливі ігри, дражнилки, лічилки, гуморески, скоромовки, загадки, казки та розповіді-байки [20].

Жартівливі пісеньки – це переважно пісні з динамічним казковим сюжетом, які зображують знайомих дітям представників тваринного світу в несподівано трагічних або комічних ситуаціях («Два півники», «Бігло, бігло козенятко», «Зайчику, зайчику»).

*Пішла киця по водицю
Та й упала у криницю,
Пішов котик рятувати –
За вушечко витягати.
Витяг кицю за вухо
Та посадив, де сухо.
Киця котика не бачить,
Сидить собі та й плаче:
Одна була хустина,
Та й ту в воду впустила!*

У пісеньці «Та продай, бабусю, бичка» поряд з розповіддю про те, яким

є бичок зовні, йдеться про те, як він виконує зовсім недоступну цій тварині хатню роботу. Безперечно, бичок працююча тварина, але опис того, як він замітає, і варить їжу, викликає у дітей сміх.

Частина жартівливих пісень – це пісні без кінця, які є своєрідною грою у безмежність думки:

Був собі журавель та журавочка,

Накосили сінця повні ясельця.

Наша пісня гарна й нова,

Починаймо її знову...

Близькі до жартівливих пісень **пісні-небилиці**, в яких реальний світ зображений у незвичному, дивовижному плані. Події відбуваються так, як ніколи не відбуваються у житті. Діти аналізують зміст і встановлюють різницю між реальним світом та його жартівливим зображенням. Небилиці створюють радісний, бадьорий настрій, виховують почуття гумору, оптимізм, кмітливість, повагу до влучного, дотепного слова.

На дубові, на вершечку,

Там посіяв козак гречку.

Узялася шура-бура,

Козакові гречку здула.

Ані гречки, ні полови,

Лиш сам козак чорнобровий.

Багатствами вигадки, динамікою, художньою виразністю відзначаються **дитячі пісні-ігри**. Давні за походженням, сполучені з танцями та музикою, ігри були пов'язані з трудовими процесами і виконувалися в давнину переважно молоддю. В наш час вони майже повністю перейшли у дитячий репертуар. В рухливих народних піснях-іграх зустрічаємо **хороводи**. *Хоро*, *хорос* – коло, що нагадує сонячний диск, є символом гармонії. Хороводи присвячували порам року, святam, важливим подіям у житті народу. Відомі хороводи „А ми просо сіяли”, „Мак”, „Огірочки”, „Грушка” відображають трудові землеробські процеси, користуються любов'ю серед дошкільників і

молодших школярів. Окремі хороводні ігри, що походять від дівочих танців-хороводів („Перепілка”, „Подоряночка”) найбільш популярні серед дівчаток.

Подоряночка

Діти беруться за руки й стають у коло. Вибирають Подоряночку. Діти співають, а Подоряночка робить все те, про що вони співають:

*Десь тут була Подоряночка,
Десь тут була молодесенька,
Тут вона сіла, тут вона впала, до землі припала,
Сім літ не вмивалась, бо води не мала...
Устань, устань, Подоряночко,
Умий личко, як ту скляночку,
Візьмися у боки та поскачи трохи...
Попливи до Дунаю, бери дівку з краю.
Подоряночка вибирає когось з кола, і та стає на її місце.*

А ми просо сіяли

Діти беруться за руки й стають у коло. Вибирають діда, який сидить у центрі кола. Діти співають і демонструють відповідні дії.

*А ми просо сіяли, сіяли,
Ой, дід ладо, сіяли, сіяли.
А ми просо витопчем, витопчем,
Ой, дід ладо, витопчемо, витопчем.
Ой, чи же вам витоптатъ, витоптатъ?
Ой, дід ладо витоптатъ, витоптатъ?
А ми коней випустим, випустим,
Ой, дід ладо випустим, випустим.
А ми коней виловим, виловим,
Ой, дід ладо виловим, виловим.*

Діти розбігаються в різні боки, а дід намагається піймати одного з гравців. Пійманий стає у центр кола й виконує роль діда.

Ой, у полі жито

Діти беруться за руки й стають у коло. Вибирають зайчика. Гравці співають, а зайчик виконує ті рухи, про які співають гравці:

Ой, у полі жито. Сидить зайчик,

Він ніжками чеберяє,

Коли б такі ніжки мала,

То я б ними чеберяла,

Як той зайчик. (Двічі)

Ой, у полі просо. Сидить зайчик,

Він ніжками чеберяє;

Коли б такі ніжки мала,

То я б ними чеберяла,

Як той зайчик. (Двічі)

Ой, у полі гречка. Сидить зайчик,

Він ніжками чеберяє.

Городили зайчика тинком, льонком,

Та нікуди зайчику та не вискочити,

Та нікуди зайчику та не виплигнути.

А в нас ворота позамикані,

Жовтим піском позасипані.

Зайчик вибирає когось з кола, і той стає на його місце.

Поширеними образами дитячих ігрових пісеньок є образи птахів та звірів („Гуси”, „Перепілка”, „Сірий вовк”). Ці ігри – своєрідна драматизація стосунків людини з рослинним і тваринним світом, перетворена на гру.

Якщо ігри-хороводи мають ліричний характер і швидше нагадують танок, ніж гру, то дитячі ігри найчастіше рухливі, швидкі, вимагають від дитини кмітливості, спритності, винахідливості, сприяють розумовому, моральному, естетичному і фізичному вихованню дітей.

Виконанню ігор часто передують пісні-лічилки, переважно створені самими дітьми. **Лічилки** – пісенно-поетичні гумористичні висловлювання, які мають на меті визначити ведучого у грі або порядок самої гри. Вони

починаються лічбою:

Раз, два, три, чотири, п'ять –

Вийшов зайчик погулять.

Як нам бути, що зробити?

Треба зайчика зловити...

або ж грою слів („Хобре-бобре, заховайтесь добре...”, „Гадуль-гадуль, гадулька! Десь там моя зозулька...”, „Еники-беники їли вареники...”).

Більшість лічилок мають цікавий веселий зміст, струнку побудову, яскравий ритмічний малюнок. Все це разом створює радісний, бадьорий настрій, заохочує до гри.

Котилася торба з високого горба,

А в тій торбі хліб-паляниця,

З ким хочеш, з тим поділися.

А між нами, хлопчиками,

Хтось не слухається мами.

Раз, два, три,

Це, напевне, будеш ти.

Примовки – (примовляти, приговорювати) короткі, переважно віршовані звернення до дитини, які супроводжують її певні види діяльності.

Примовляють під час умивання:

Купалися ластів'ята

Та в чару-водиці,

Щоб були ми білотілі

Та ще й білолиці.

Щоб дитина не перебивала апетит:

Вже то буде по обіду,

Бо вже тиріг на стіл їде.

Коли дитина лінується після себе прибирати:

Ой чим же я не хазяйка,

Чим не господиня?

Сім день хати не мела,

Сміття не носила.

Приказують, коли час додому іти:

Уже сонце котиться –

Нам додому хочеться.

Тим, кого довго чекали, а він барився:

- *А де ти був, забарився?*

- *На дірявім мосту провалився.*

Коли дитина впаде, втішають:

Від порога до порога

Простелилася дорога.

Ти поїдеш у Полтаву,

Там загоїш свою ваву.

Коли діти не признаються, хто зробив шкоду:

А Степан-Степанок

Поїв бабин медок

І сховався в куток.

Забавлянка (утішка) – коротенька пісенька або вірш, поєднаний із своєрідними вправами, що покликані підтримувати бадьорий настрій, зміцнювати дитину фізично.

Забавлянка – це і гра, і дія, і пісенька. Їх можна умовно поділити на ігри: з голівкою, пальчиками, ніжками, підкиданням. Забавлянки супроводжують перші рухи дитини. Вони спонукають дитину до активної дії, будять позитивні емоції, сприяють фізичному розвитку дитини, розвивають мовлення та інтелект, формують моральні цінності, привчають до охайності й дисципліни.

Це елементарні словесно-рухові ігри дітей з пальчиками, ручками, ніжками, іграшками, предметами. Наприклад, „Ладусі-ладусі”, „Наш хлопчик”, „Печу, печу хлібчик”. Їх мета – розвиток дрібних м’язів дитини, ознайомлення з трудовими процесами, побутом народу.

Перебираючи пальчики дитини, приказують, починаючи з вказівного пальця:

- *Пальчику, пальчику,*

Де ти бував?

- *Пальчику, пальчику,*

Що ти чував?

- *З меншеньким братом*

Я кашу варив,

Із безіменним я кашу поїв,

Із середульшим у лісі гуляв,

А із найбільшим пісню співав.

Вказівним пальцем, ніби мішають кашку на долоні дитини:

Сорока-ворона на припічку сиділа,

Діткам кашку варила.

Підіть, діти, по водицю!

Перебирають пальчики один за одним, починаючи від мізинного:

І цьому дам, і цьому дам,

І цьому дам, і цьому дам,

А цьому не дам: цей бецман (ледащо)

Він дрова не рубав,

В хату не носив, печі не топив,

Води не носив, діжі не місив,

Каші не варив, хліба не ліпив,

В піч не саджав, кашу доїдав.

Смішимо дитинку:

- *Коточку, де ти був?*

- *В коморці.*

- *Що там робив?*

- *Молоко пив.*

- *А мені залишив?*

- *Забувся.*

- *Апчихи! Апчихи! Апчихи! Апчихи!*

Заохочують плескати в долоні:

Тосі, тосі, коні в горосі,

Телята в капусті,

(Микита) на грушці.

- *Ладки, ладоньки, ладусі,*

Ой ладусі, ладки,

Де були ви?

- *В бабки.*

- *Що їли?*

- *Оладки.*

- *З чим оладки?*

- *Із медком та солодким молочком.*

Підкидають дитину на колінах:

Ой чук-чуки, чуки-чок,

Пішли дітки в садочок,

Там нарвали квіточок,

Там нарвали квіточок,

Сплели доні віночок.

В результаті аналізу українського дитячого музичного фольклору Поділля, за твердженням О. Смоляк, українська дитяча народно-музична культура представлена двома пластами – фольклором, який виконують дорослі для дітей, та фольклором, який виконують самі діти [25].

Виконання дорослими для дітей колискових пісень, пісень з казок, ігор, забав, небилиць помітно відображається на музично-естетичному вихованні дітей молодшого шкільного віку, вводить їх у дорослий світ традиційної народної культури. Виконання пісень самими дітьми відображає їхнє світосприймання і складається з таких музичних жанрів, як колядки, щедрівки, веснянки, гаївки, дитячі музичні ігри, заклички, примовки,

прозивалки. Перелічені жанри є приуроченими (ті, що адресуються тим чи іншим явищам природи або певним подіям і притаманні наймолодшій віковій групі дітей) та неприуроченими (дитячі пісні, пісні-небилиці, пісні-казки, пісні з казок, безкінечні пісні), тобто звичайні дитячі пісні, які виконують і дорослі, і самі діти за будь-яких обставин.

У процесі підготовки до музичних занять й позакласних заходів доцільно добирати українські народні приказки, загадки, вірші, ритмізувати й мелодизувати їх і надалі використовувати як можливі варіанти у роботі з дітьми. Наприклад, **скоромовки** можна застосувати для розвитку не тільки розмовної, а й співацької дикції. Мелодії на тексти скоромовок мають бути нескладними, інакше їх важко співати у швидкому темпі:

<i>Якось Яків сіяв мак,</i>	<i>Мурлика муркоче –</i>
<i>Так-сяк, абияк.</i>	<i>Морозива хоче.</i>
<i>Виріс ярий Яків мак,</i>	<i>Мурлика руденький,</i>
<i>Та щось поле, як їжак.</i>	<i>Замерзнеш, дурненький!</i>

Для розвитку творчих здібностей можна використати тексти **загадок**. Учитель створює на відповідні слова мелодію, враховуючи, що відповідь доспіває хтось із дітей.

Приклади загадок, які можуть бути використані у навчальному процесі початкової школи:

<i>Я вухатий ваш дружок,</i>	<i>Я падаю на ваші хати,</i>
<i>В мене гарний кожушок.</i>	<i>Я білий, білий, волохатий.</i>
<i>Куций хвостик, довгі вуса,</i>	<i>Я прилипаю вам до ніг</i>
<i>Я усіх-усіх боюся.</i>	<i>І називаюсь просто сніг.</i>
<i>Де ж цей шустрий побігайчик?</i>	
<i>Ось він, бачте? Так це ж зайчик!</i>	
<i>В мене ніжка одна –</i>	<i>Хто з хвостиком і з вушками?</i>
<i>Чобітка не маю,</i>	<i>В кого лапки з подушками?</i>
<i>І хоч я без голови, –</i>	<i>Як ступа, ніхто не чує,</i>
<i>Шапку надягаю.</i>	<i>Тихо крадучись, полює.</i>

*Хто ж це? Тричі повтор, –
Гриб, гриб, гриб.*

*І маленькі, сірі мишки...
Утікають геть від кішки.*

Один з найпопулярніших і найулюблених дітьми жанрів народної літературної творчості – **казка**. Це прозовий жанр усної народної поезії, у якому реальна дійсність, народні мрії та прагнення зображені з допомогою вигадки, фантастики. Шліфуючи казку протягом століть, народ довів її форму до витонченої довершеності. Мова казок барвиста й образна, в прозовий виклад органічно вплітаються пісеньки, примовки, віршований текст.

Пригадаймо казки: „Як вовк забажав козенят”

*- Діточки мої, козеняточка,
Одмикайтесь, одчиняйтесь;*

*Ваша матінка прийшла,
Молочка вам принесла!*

„Лисичка, котик і півник”:

*- Котику-братику, несе мене лиска
По каменю-мосту на своєму хвосту, -
Порятуй мене!*

*- Ой тили-лички,
та було в лисички
Чотири дочки,
П'ятий синко,
Ще й Пилипко;
Вийди, лисе, подивися –
Чи хороше граю?*

В українському казковому епосі типовими персонажами є хитра лисиця («Лисичка-сестричка», «Лисиця-кума»), дурнуватий вовк («Вовчик-братик», «Вовк-панібрат») і наївний заєць («Зайчик-побігайчик»), часом також кіт, коза, собака й кінь.

У процесі підготовки до уроків музики й позакласної роботи вчителів бажано створити інструментальний супровід до народних казок. Водночас

треба враховувати, що в музиці мають бути відбиті манера поведінки тварин, їхній зовнішній вигляд. Так, лисицю у казках зображують, як улесливу, хитру обманщицю, вовка – нерозумним, простуватим, собаку – розумною, відданою людині; зайця – боягузливим, kota – ледачим; півня – горланем і самовпевненим.

Створити інструментальний супровід можна до таких українських народних казок, як «Лисичка в суддях», «Піддурена ворона», «Як лис розводив курята», «Жаба боязкіша від зайця», «Лисове серце», «Про вовчика-братика й лисичку-сестричку», «Дід, баба і вовк-колядник», «Як Миша віддячила Левові», «Мишача рада» тощо. Ці й інші казки цікаві насамперед тим, що у них засобами сатири й гумору, індивідуалізованої мови з примовками, афоризмами, жартами відбито риси національного характеру українського народу.

Було б доцільно, щоб учитель зміг створити не тільки інструментальний супровід до українських народних казок, а й вокальні фрагменти – адже в окремих казках ті чи інші персонажі розмовляють іноді мовою поезії, яку можна мелодизувати.

Наприклад, пісенька Колобка з однойменної казки:

<i>Я по засіку метений,</i>	<i>Я від зайця втік,</i>
<i>Я із борошна спечений.</i>	<i>Я від вовка втік,</i>
<i>Я від баби втік,</i>	<i>Від ведмедя втік,</i>
<i>Я від діда втік,</i>	<i>То й від тебе втечу!</i>

Хитра лисичка – персонаж казки «Кіт, кріт, курочка й лисиця» – хоче вкрасти курочку і співає таку пісеньку:

*Курочко, курочко,
Масляна голівочко,
Одсунь віконечко
Та глянь на сонечко.*

Довірлива курочка, яку викрала лисиця, просить своїх друзів прийти на допомогу:

Коте, коте, і ти, кроте!

Несе мене лиска на лисому хвості

По липому мості, з гірки на долинку

Та й у свою хатинку!

Вірні друзі намагаються перехитрити лисицю:

Ду-ду, ду-ду в дудочку,

Скри-пу, скри-пу й скрипочку!

А в лисички новий двір,

Чотири дочки на вибір, п'ята вона.

Вийди сюди!

Так народні казки за умови творчої інтерпретації вчителя перетворюються в музичні, які можна інсценізувати з дітьми.

Крім казок, можна інсценізувати також українські народні пісні, насамперед пов'язані з певними рухами (наприклад, «Ой є в лісі калина»), а також жартівливі: «Веселі гуси», «Грицю, Грицю, до роботи», «Два півники», «Танцювали миші» тощо. Інсценізування пісень подобається дітям, сприяє посиленню інтересу до музичних занять.

Під час виконання співацьких імпровізацій можна використати тексти народних примовок, лічилок.

Наприклад:

Їхав пан через лан,

Ой Микито, Микито,

Бричка гуркотіла,

Вигнав воли на жито,

А як Ганя сіла в бричку,

А сам пішов до хати

Бричка загуділа.

Вареники влітати.

Котилася торба з великого горба,

А Степан-Степанок

А в тій торбі хліб та пшениця,

Поїв бабин медок

З ким хочеш, з тим поділишся

І сховався в куток.

Як творчі завдання для учнів III – IV класів можна запропонувати пошук українських народних пісень, які можна виконати каноном. Це спонукає дітей згадати знайомі мелодії і за допомогою внутрішнього слуху уявити їхнє звучання.

Для розвитку музичного мислення школярів бажано показати їм, що можливі різні варіанти виконання каноном тієї самої мелодії. Так, в українській народній пісні «Галя по садочку ходила» нижній голос може вступати не тільки з другого, а й з третього такту. Доцільно виконати обидва варіанти й запропонувати дітям визначити, який з них їм більше сподобався. Можна також імпровізувати підголоски до головної мелодії.

Народні пісні діти сприймають не тільки у співацькій діяльності, а й під час інструментального музикування. Як вже було зазначено, на теми українських народних пісень композитори створили ряд варіацій (зокрема, для фортепіано). Виконуючи у класі такі твори, можна запропонувати учням акомпанувати на дитячих музичних інструментах, спільними зусиллями створити своєрідні «партитури».

Важливою умовою успішного опанування українських народних пісень є творче ставлення вчителя до роботи: це й створення «партитур» для класного оркестру, й виконання власних інструментальних варіацій, і підготовка співацьких вправ на матеріалі народних творів, і використання можливостей для їхнього інсценізування. Не в кожному класі діти вільно виконують запропоновані їм творчі завдання, через те вчитель має заохочувати їх і поступово прилучати до творчої діяльності. Виконуючи й слухаючи разом з дітьми народні пісні, вчитель прагне реалізувати один з головних принципів музичного виховання – єдності раціонального та емоційного, однак елементи аналізу можуть знизити рівень емоційності під час сприймання й виконання пісень. Тому необхідно звернути увагу на почуття та емоції, передані у піснях, а також на виразність мови, міміку, посиленню емоційності виконання, чому сприяє метод пластичного інтонування.

Питання для самостійної підготовки та самоконтролю

1. Перерахуйте жанри українського дитячого фольклору.
2. Які з музичних жанрів дитячого фольклору найкраще розвивають музично-творчі здібності учнів?
3. Якими видами мистецької діяльності представлена народно-музична культура Поділля?
4. В чому різниця між фольклором, що виконують дорослі для дітей, і фольклором, що виконують самі діти?
5. Продемонструйте спів та інсценування популярних українських дитячих народних пісень.
6. Назвіть музичні здібності школярів, що розвиваються під час співу каноном.
7. Які художні та музичні здібності формуються у дітей під час співу пісень календарних та обрядових свят?
8. Які важливі компоненти поєднують у собі хорові пісні з іграми?
9. Підготуйте перелік народних пісень, що виконують дорослі для дітей.
10. Запропонуйте приклади текстів загадок, що розвивають дитячі творчі здібності.
11. Наведіть приклади дитячих скоромовок, що розвивають розмовну та співацьку дикцію.
12. Обґрунтуйте роль музичного супроводу в дитячих народних казках.
13. Підготуйте інструментальний супровід до однієї з дитячих пісень.

11. РОЗДІЛ II. ПРАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ВИКОРИСТАННЯ ДИТЯЧОГО МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ У НАВЧАЛЬНО- ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1 ТЕМАТИЧНІ БЕСІДИ НА МАТЕРІАЛІ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВИХ ПІСЕНЬ

Зимові календарно-обрядові пісні

Корисним є залучення дітей молодших школярів до українських народних пісень через ознайомлення їх з давньослов'янськими календарними обрядами. Завдяки своїм художнім особливостям календарні обрядові пісні можуть бути використані в музично-естетичному вихованні дітей.

Винятковий вплив на виховання і розвиток особистості дитини мають звичаї, традиції, обряди пов'язані з народним календарем. Дати, свята та інші урочистості річного циклу календаря, збагачені тисячолітнім досвідом мудрості і краси людської праці містять у собі могутній ідейно-моральний потенціал, що впливає на розвиток підростаючого покоління.

У вступному слові вчитель говорить, про наших предків, які були сміливими, працьовитими людьми, але явища природи були для них незрозумілими й таємничими. Світ поставав перед ними як створіння, що підстерігає людину на кожному кроці. Тому людям здавалося, що ними керують якісь вищі, невідомі сили. Добробут стародавніх слов'ян залежав здебільшого від урожаю. Не знаючи причин потопів, бурі, граду, люди вважали, що на небі живуть численні боги, які карають або милують. Наші предки дуже хвилювалися за врожай і за власну долю; якщо все було гаразд, їхня радість не знала меж: вони влаштовували гучні свята з карнавальними походами, тобто переодяганнями, піснями, танцями, театралізованими діями.

Розповідаючи про зимові календарні обряди й пісні, вчитель підкреслює, що український народ з давніх часів зберіг традиції зимових свят.

Вони тісно пов'язані з трудовою діяльністю людей, господарськими сценами, календарними циклами у природі, святами, що вдавнину мали за мету задобрювання божеств, сил природи забезпечення їх сприяння у рільництві, годівлі худоби, бджільництві та ін. Найвиразнішими в українському фольклорі є календарні пісні зимово-новорічного циклу – колядки та щедрівки які з давніх-давен зберегли магічно-побажальну сутність, величальний пафос. У них бажані господарські успіхи, добробут, злагода і сімейне щастя подавалися як реальність.

Учитель

Холодною зимою пізно світає. Не встигне день в усій красі з'явитися, як його виганяють присмерки, а за ними й довгі зимові ночі. Але ось настає найкоротший день, після якого відбувається злам у природі, і день поволі довшіє. Згідно з уявленнями стародавніх східних слов'ян у цей час відроджується сонце. 24 грудня, напередодні зимового сонцестояння, тишу поселень порушували пісні, сміх, жарти. Вулицями ходили групи дітей, парубків і дівчат. Біля кожної хати вони співали вітальні пісні, величали господарів, бажали в Новому році доброго врожаю, колядували.

Колядників господарі обдаровували гостинцями, іноді й грішми, сподіваючись на добрий врожай. Чимало людей збиралося вечорами в хатах на ігрища, неодмінними учасниками яких були переодягнені, що зображали козу, ведмедя, журавля. Образ кози для стародавніх слов'ян уособлював покровителя полів і пасовищ. В Україні роль кози найчастіше виконував парубок, одягнений у кожух навиворіт. «Коза» весело махає хвостом, зачіпає присутніх, буцається рогами і співає.

Колядин, колядин,
Я у батька не один,
По колінця кожушок,
Дайте, дядьку, п'ятачок,
А Ви, тітко, гроші,
Будете хороші.

Учитель демонструє пісеньку Кози, діти уважно слухають, переказують її зміст, а потім розучують:

Го-го-го, коза, го-го, сірая,	Де коза ходить – там жито родить.
Ой, розходися, розвеселися	Де коза рогом – там жито стогом.
По сьому дому, по веселому.	Де коза туп-туп – там жита сім куп.

Напередодні старого Нового року, 13 січня, відзначали Щедрий вечір. Парубки й дівчата ходили по хатах, бажали господарям щедрого вечора й доброго здоров'я. І знову Коза з веселою компанією заходила в хату і, стрибаючи, несподівано падала й помирала. Після «чудодійного зцілення» вона оживала й під веселу щедрівку знову бадьоро стрибала по селу.

Учитель співає початкові фрази щедрівки.

Щедрик, шедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.

Потім пропонує дітям проспівати мелодію, допомагаючи їм визначити, де основний мотив повторюється чотири рази. Далі пропонує учням послухати її в обробці М. Леонтовича:

Постарайтесь почути, діти, хто виконує цю пісню: соліст чи виконавський колектив, і як з маленького зерна-інтонації виріс музичний твір (бесіда про пісню). Тепер послухаємо ще одну щедрівку, а ви скажете, що вам сподобалося в ній.

Звучить пісня «Ой сивая зозуленька» у виконанні вчителя.

Ой сивая тая зозуленька.	А в першому – красне сонце,
Щедрий вечір, добрий вечір,	А в другому – ясен місяць,
Добрим людям на здоров'я!	А в третьому – дрібні зірки.
Усі сади та і облітала,	Ясен місяць – пан господар,
А в одному та і не бувала.	Красне сонце – жона його.
А в тім саду три тереми.	Дрібні зірки – його дітки.

(Приспів повторюється після кожного рядка.)

Чуєте, діти, як красиво й поетично творили люди? Які гарні, незвичайні

для нас порівняння вони використовували?

Учитель звертає увагу на художні особливості літературного тексту, на характер музики. Цю щедрівку доцільно розучити з дітьми у класі.

Весняні календарно-обрядові пісні

Окрему групу обрядових пісень складають веснянки (у західних областях України їх називають гаївками, гагілками). Свято весни всюди зустрічали пишно і радісно з піснями та іграми. Традиційно веснянки співалися (гralися) у продовж весни, починаючи від Стрітення (15 лютого) коли за народним календарем «Зима з літом зустрічається». Виконавцями веснянок і гаївок були виключно дівчата та молоді жінки. Своїм початком веснянки і гаївки сягають далекого доісторичного часу, коли наші предки з великими урочистостями зустрічали прихід весни. Разом з різними обрядами, ворожінням, магічними діями вони покликані були проганяти зиму, прискорити весняне оновлення природи, забезпечити добрий майбутній урожай і добробут людей.

На одному з уроків на початку березня було б корисно провести бесіду про Масницю. Вона може бути орієнтовно такою:

Діти, чи знаєте ви, яке передвесняне свято з незапам'ятних часів було найвеселішим?.. Правильно, Масниця. Це свято тривало цілий тиждень. У понеділок Масницю зустрічали. У вівторок проводили різні ігрища: катання з льодових гір, поїздки на конях, тощо. Середу називали «ласункою»: в цей день ласували масничними стравами. А як, на вашу думку, чому головною стравою були млинці?.. Ви, напевне, помітили, що млинці круглі, наче сонце. А ми з вами нам'ятаємо, що багато явищ природи люди ще не могли зрозуміти й тому обожнювали їх. Наймогутнішим божеством, якому поклонялися стародавні слов'яни, було сонце, або, як його називали, бог Ярило. На честь Ярила створено чимало пісень, що дійшли й до наших днів. Наприклад, «Пісня про сонечко»:

Сонечко, сонечко,
Глянь нам у віконечко,
Усміхнись, до діток малесеньких
Своїм ясним личеньком повернись.

– Сподобалась вам ця пісенька?.. Чи бажаєте розучити?

Діти звичайно погоджуються розучити пісеньку, називаючи її доброю й ласкавою. Після виконання пісні вчитель продовжує свою розповідь:

– І люди вірили, що коли на Масницю вони спечуть багато-багато млинців, то яскравіше світитиме сонце і швидше прийде весна.

Четвертий день Масниці називався «розгуляй-четвер». У п'ятницю й суботу ходили в гості. У неділю – останній день Масниці – влаштовували проводи зими. Може, хтось з вас знає, як проходить цей обряд?

– Робили солом'яник, який спочатку вшановували, а потім виносили за околицю і спалювали.

– Люди вірили, що зима злякається й більше не прийде до них. Іноді солом'яник встигає сказати людям, що в наступному році повернеться, як це було в опері «Снігуронька» відомого композитора М. Римського-Корсакова (корисно послухати фрагмент сцени «Проводи Масниці»).

Кілька березневих уроків доцільно присвятити ознайомленню дітей з весняними календарними звичаями й піснями.

Учитель. *У березні весна дуже поспішає до людей, але зима її не пускає. І хоч зима в знесилій злості заковує льодом звечора несміливі проталини й розмальовує вікна вночі фантастичними візерунками, вдень її сили слабшають, і весна дедалі частіше нагадує про себе капанням, що дзвенить на сонечку. Нарешті люди дочекалися весни.*

А який, на вашу думку, діти, настрій буває в людей на початку весни? Правильно, веселий, бадьорий – адже навесні пробуджується природа, і так красиво стає навколо. Щоб наблизити прихід весни, в день весняного рівнодення (22 березня), коли день і ніч тривають 12 годин, за околиці сіл виходили діти й дівчата закликати весну. Вони тримали фігурки птахів, що були випечені з тіста. Діти

підкидали «птахіву» угору, саджали їх на високі жердини, розмахуючи ними, і співали пісні-заклички. Фігурки виготовлених пташок нагадували, що скоро прилетять справжні птахи.

Ой летіла зозуленька через сад,	Ой хто теє пір'ячко підбере,
Через сад, розпустила пір'ячко	Підбере, той сивую зозуленьку
На весь сад, на весь сад.	Забере, забере.

У давні часи люди вірили: якщо дружно покличуть весну, зрадіють, що вона наближається, то вона й прийде скоріше. Іноді закликали навіть під час проводів Масниці, як, наприклад, у відомій вам опері «Снігуронька».

Звичай заклинання весни відтворений у багатьох українських веснянках. Закликали весну дівчата, як правило, на узвишші або на березі річки. Співали голосно, щоб їх почули широкий степ і темний ліс, високі пагорби і швидка річка. Діти, спробуймо й ми з вами заспівати веснянку, може, весна почує і швидше до нас прийде.

Учитель виконує веснянку, потім розучує з дітьми:

*Вийди, вийди, Іванку,
Заспівай нам веснянку.
Зимувати, не співали,
Весну дожидали.*

У бесіді з'ясовується, що характер веснянки спокійний, ласкавий, темп неквапливий. Хтось із учнів, звичайно, помічає, що в пісні не відчувається радісного настрою, вона трохи сумовита.

Правильно, діти. Зимою людям було сумно без пісень, але, як тільки з'являться перші сонячні промені, сум обов'язково минеться. Зараз ми послухаємо дуже красивий і відомий музичний твір, а ви скажете, чи не звучала в ньому знайома мелодія, а якщо так, то що в ній змінилося?

Лунає фінал Першого концерту для фортепіано з оркестром П. Чайковського.

- Діти, чи звучала в цьому творі знайома музика ?
- Так, ми впізнали веснянку, котру тільки що розучили.

- *Правильно, молодці. Але вона звучать по-іншому, чи не так ? Що ж у ній змінилося ?*
- *Вона звучить у швидшому темпі.*
- *Богато звуків у ній виконано уривчасто, окремі — підкреслено.*
- *Так, правильно, і це надає мелодії енергії й завзяття, чи не так ?.. Ось як композитор допоміг нам розвіяти сум, і ми віримо, що незабаром прийде весна і принесе нам радість.*

Літні календарно-обрядові пісні

В кінці навчального року доцільно знайомити дітей з літніми календарними звичаями, обрядами і піснями. Тут чільне місце займають Купальські пісні, які поєднані з обрядами, приуроченими до літнього повороту Сонця, розквіту природи, буяння зелені. Купальські пісні передають захоплення людини красою і величчю природи, оспівувунна її чарівної сили і вплив на все життя, культ всемогутнього Сонця. Чимало тут ігрових, веселих, жартівливих пісень. Та центральним образом в цьому літньому циклі є свято Івана Купала, з яким пов'язано чимало вірувань. Наприклад: зілля, зібране в купальську ніч, має чарівну силу; цвіт папороті є чудодійним; вода й роса в цю ніч мають лікувальні властивості та інші.

Зразок бесіди.

- *Ми з вами, діти, вже знаємо, що в давні часи люди дуже любили природу. Дівчатам найбільше подобалася берізка, а, як на вашу думку, чому? (Учитель показує малюнок берізки.)*
- *Тому що вона дуже красива, ніжна.*
- *Так, діти. Дівчата прикрашали берізку різнокольоровими стрічками, водили навколо неї танок, співали пісні. Вони дуже ласково зверталися до дерев: осинонько, берізонько. Прикрашену берізку в окремих місцевостях називали «русальницею». Хати цього дня прикрашали зеленими гілочками, підлогу посипали пахучою травою. Землероби сподівалися, що, поклоняючись у цей день природі, вони прилучаються до життєдайної оновленої землі. Свято цвітіння молодії*

рослинності відзначали на початку літа. У цьому випадку давнє, ще дохристиянське свято «семик» збігалося в часі з пізнішим християнським святом «Трійці».

Чимало пісень створили люди про красиву й струнку берізку. Одну з них ми з вами вже знаємо: може, хтось пам'ятає?.. Правильно, це російська народна пісня «Во поле береза стояла». Давайте повторимо її (діти виконують пісню). Сьогодні я пропоную вам розучити пісню українського композитора А. Філіпенка на вірші Т. Волгіної «Берізонька». Послухайте її, будь ласка, і постарайтесь побачити й відчувати те, про що в ній співається (учитель виконує пісню)

Відбувається стисла бесіда про зміст пісні й засоби музичної виразності. Увагу дітей звертаємо на поетичний текст: дивлячись на берізку зі зламаними гілочками, ми б хотіли говорити з нею, нібито вона нас розуміє, і пожаліти її. Ми радіємо, що змогли її вилікувати.

Розучивши пісню на уроці, можна виконати й як танок.

Розповідаючи про літні народні обряди, варто приділити увагу такому цікавому й таємничому дню, як свято Івана Купала.

У ч и т е л ь . З кожним днем сонце світить яскравіше. Настає найдовший день у році – 24 червня, а 7 липня – свято Івана Купала. Це було одне з найважливіших свят, а всі обряди цього дня пов'язані з водою. Якщо на зорі в день Івана Купала викупатися в річці чи в озері, то таке купання, як тоді вважали, має цілющу силу. Відкрию вам секрет: у купальську найкоротшу ніч не можна спати. Навіть пісня така була:

—А хтось здогадався, чому в купальську ніч не можна спати? Цієї ночі оживає і виповзає вся нечиста сила – відьми, перевертні, водяні, лісовики тощо. Відьми псують хліби, водяні намагаються затягнути когось під воду, лісовик лякає людей, які

увійшли в ліс. Тому в день Івана Купала треба бути дуже обережним.

У наших предків були різні повір'я, пов'язані з цим святом. Збирали трави й квіти, говорячи так: «Зелме-мати, благослови мене трави брати, і трава мені мати!» Бачите, діти, як дбайливо і з якою любов'ю ставилися люди до квітів і трав! Діти, давайте разом з вами повторимо це звернення до матінки-землі, а якщо літом хтось із вас в селі збиратиме трави, то повторюйте, будь ласка, його, і ви всім серцем відчуєте, яка красива наша земля і як треба берегти природу (діти повторюють). Трави й квіти, зібрані в літній день, висушували і зберігали, бо вважали їх цілющими. Ними лікували хворих, боролися з нечистою силою, їх кидали в піч під час грози, щоб убезпечити хату від блискавки.

Пісні, що їх діти почули на цьому уроці, можна розучити з ними й надалі використати як розспівки.

– Про свято Івана Купала ми ще поговоримо на наступному уроці.

Народних звичаїв у день Івана Купала так багато, що про всі важко й згадати, і всі вони пов'язані з нашою чудовою природою. Але головним героєм рослинного світу стає в цей день папороть (Учитель показує малюнок). Діти, хто із вас бачив її коли-небудь? Подобається вона вам? Яка красива, чи не так? Так ось, папороть – дуже незвичайна рослина. Її квітка розкривається лише на кілька хвилин тільки опівночі на Івана день; вона допомагає людям побачити всі скарби, навіть ті, що сховані глибоко в землі. Одначе дістати таку квітку ой як нажко!

За давньою легендою, з цією квіткою такі чудеса відбуваються! Десь близько опівночі з листків папороті починає, хитаючись, рости брунька. Рівно о дванадцятій годині ночі брунька з тріском розривається, і з'являється вогненно-червона квітка, така яскрава, що на неї неможливо дивитися. Але тільки хтось простягне руку, щоб дістати її, чиясь незрима сила раптом зриває квітку. Розповідають, що під час цвітіння папороті чути начебто голос нечистої сили, яка не хоче допустити людину до рідкісної рослини. Вона не просто красива, вона – чарівна! Хто зуміє зірвати квітку папороті, матиме величезну владу, перед якою безсилим

будуть і могутні володарі, і нечисті духи; він зможе увійти в будь-яку скарбницю, бо двері самі відчиняться перед ним, треба тільки прикласти до замка чудову квітку...

Діти, а ви хотіли б розучити пісню про цю квітку? Вона так і називається – «Чарівна квітка». Уявіть собі, що ми опинилися в дрімучому лісі. Ми знаємо, що десь тут є попороть. Послухаємо пісню, але рініше скажіть: якою, на ваш погляд, вона має бути ?

– Ніжною, красивою, доброю.

– Правильно, але ще й сумною – адже так важко знайти чарівну квітку. Саме таку пісню створили композитор Ю. Чічков і поет М. Пляцковський (учитель виконує пісню «Чарівна квітка»). Сподобалася пісня, діти? Тоді давайте розучимо її – може комусь із вас пощастить знайти чарівну квітку.

Осінні календарно-обрядові пісні

Нарешті настає час, коли результати своєї праці – жнива. До них у давнину готувались, як до великого урочистого свята. Уявіть собі теплий ранок. Сонечко ще не зійшло, а люди, охайно вдягнені, вже йдуть на роботу. Це – перший день жнив. Як, на вашу думку, діти, працювати на полі важко?.. Звичайно. Особливо жінкам. Тому в перших піснях-заянках величають працюючих жінок, перший сніг, бажають почати роботу в добрий час, провіщають хороший врожай. Але хто ж допоможе людям? Адже ж у полі тільки пташки! На їхню допомогу й сподіваються!

Ось сонечко вже високо, стає жарко. Як тяжко працювати – від зорі до зорі! Люди в ті часи були працюючими, вони втомилися, але роботу не кидають. Адже «хліб – всьому голова!» Кому ж розповісти, як важко? Хто краще за всіх зрозуміє? Звичайно ж, сонечко! Адже воно завжди розуміє людей. Вслухайтесь в ці ласкаві слова. Скільки в них чарівності:

Яке ти, сонечко, недогадливе.

Та й на мене, молоду, а несподадливе.

Ой чому ти да раненько не зіходило?
Ой чому ти да раненько не заходило?
Да вже ж мої рученьки наробилися.
Да вже ж мої да очечки надивилися,
Да вже ж мої да ніжечки находилися.
Да вже ж моя головочка од вітру шумить,
Да вже ж моє біле личко од сонця горить.

Але ось усі труднощі позаду. Дожинають останій сніп, зв'язують його червоною стрічкою і з піснями несуть додому. Останній сніп – запорука нового хорошого урожаю: вилущене з нього зерно першим ляже в землю під час осінньої сівби. За стародавнім звичаєм жінці після роботи лягали на землю й качалися, щоб повернути собі силу – ми ж пам'ятаємо, що люди вірили в животворну силу землі. Із останнього колоса плели ще й вінок, який символізував завершення роботи; його несла в село найкраща жниця. У піснях величали працьовиті руки, знов лунали урочисті поетичні порівняння: віночок – як сонце, як золото; він світить, як зірка.

Ось одна з пісень-обжинків (на початку жнив пісні називалися зажинками, у кінці – обжинками). В цій пісні віночок ніби оживає й розмовляє з людьми, послушайте, діти, що ж вінючок говорить:

Ой котився віночок по полю, по полю.
Та й просився в женчиків додому, додому.
– Ой ідіте, женчики, ходою, ходою,
Візьміть мене, женчики, з собою, з собою.
Щоб не припав я в полі росою, росою.
Бо як в полі росою припадете,
То й додому на вечерю не дідете...

– Віночок каже жінцям, що вже час іти додому та його з собою брати, – адже незабаром роса з'явиться, і люди не встигнуть до вечері.

Зверніть увагу, діти: віночок не просто говорить, а просить женчиків. Це пісні-прохання. Роботу закінчено, і свою радість люди виражають у

піснях,наприклад:

Ой до кінця, женчики,	Ой вийди-но на нивоньку
До кінця, до кінця,	Подивись, подивись.
Щоб вижати пшениченьку	Нехай твоє серденько
За сонця, за сонця.	Радіє, радіє,
Не барися, господарю,	Бо вже наша пшениченька
Не барись, не барись.	У снопах жовтіє.

Спробуймо заспівати цю пісню?..

– Після жнив у традиційній ході можна було побачити музикантів, які жваво роздували волинки, дзвеніли цимбалами, завзято грали на скрипках. Радісним святом закінчувався трудовий рік землероба (слухання інструментальної музики).

Пізнавальний матеріал для музичних бесід слід адаптувати відповідно до віку школярів як з погляду доступності викладу, так і художності.

Доступність інформації полягає в тому, що вчитель: спирається на життєвий досвід і знання, набуті учнями, пояснює незнайомі для них поняття і явища, не дає занадто багато інформації за один урок, чергуючи бесіди з музичною діяльністю (співами, слуханням музики).

Художньою розповідь буде в тому випадку, якщо вчитель: збагачує своє мовлення яскравими образними порівняннями, епітетами, метафорами; володіє прийомами педагогічної техніки, зокрема мімікою, жестикуляцією, емоційно виразною мовою; звертає увагу школярів на художні особливості надбань народної творчості, морально-естетичну основу людських взаємин, що в них відбито; вводить елементи інсценування.

Досвід показав, що музичні бесіди справляють на дітей певний виховний і розвивальний вплив. Вони становлять для молодших школярів інтерес хоч би тому, що набуті знання, як правило, є новими для них. Зрозуміло, що в процесі ознайомлення з народними обрядами неминуче повторення деяких основних знань (наприклад про обожнювання давньосхідними слов'янами природи, про віру в магічну силу слова). Через

те для активізації інтересу й уваги вчителю доцільно використовувати емоційний контраст, вводити в розповідь елемент діалогу.

Ознайомлення школярів із давніми календарними обрядами має неабияке значення у вихованні їхньої духовної культури. Незважаючи на те, що з погляду розуміння природонаукової картини світу ці обряди були наївними, у художньо-педагогічному плані вони становлять оригінальну й цінну спадщину. У них відбито найкращі риси українського народу, зокрема, працьовитість, оптимізм, шанобливе ставлення людей одне до одного. Цілеспрямоване залучення учнів до цієї сфери культури допоможе виховати в них такі соціально значущі моральні якості, як взаємодопомога, доброзичливість.

Особливо слід виділити незвичне для багатьох людей сьогоднішнього дня ставлення давніх слов'ян до природи. Учитель має допомогти дітям зрозуміти й відчути, що в давнину до трав, квітів, дерев ставилися як до живих істот, у чомусь подібних до людей. Віруючи в цілющу силу природи, перед нею вклонялися, захоплювалися її красою, тобто ставлення до природи в ті часи було справді духовним, піднесеним. І якщо вчитель постарается відновити порушену гармонію людини і природи, - а в молодших класах це ще можливо, тим більше, за допомогою такого дієвого засобу, як музика, то цим він зробить суттєвий внесок у реалізацію одного з найважливіших завдань морально-естетичного виховання школярів. Різні жанри українського фольклору можуть бути широко використані як на уроках музики, так і в процесі позаурочної роботи.

Завдання

1. Розробіть бесіду для учнів 2-4 класів на пропонованому матеріалі.
2. Розробіть сценарій свята, приуроченого до певної пори року (за вибором).

2.2. ПРИКЛАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ТВОРІВ МАЛИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ФОРМ

Малі фольклорні форми – це засіб духовного розвитку учнів. Перше знайомство дитини з народною поезією починається з малих фольклорних форм: пестушок, потішок, примовок, лічилок, скоромовок, пісеньок. І хоча вони складаються із кількох рядків не складних за змістом і простих за формою, проте, таять у собі чималі жанрові багатства. Саме у фольклорних формах К. Д. Ушинський бачив «кращий засіб привести дитину до живого джерела народної мови». У фольклорі він вбачав велике значення не лише з погляду дидактики, а ще більшою мірою – з виховного, бо кожний малий жанр творчості відображає життя народу в його історичному розвитку .

Дитяча усна народна творчість є одним із засобів дитячого мовлення. Саме її форми сприяють розгортанню і накопиченню естетики звукової культури, бо відкривають дитині через гру звуками, словами, словосполученнями можливість висловити специфіку рідної мови, характерну для неї співучість , виразність, образність.

Серед малих форм фольклору народна мудрість зберегла колискові пісні, загадки, скоромовки, приказки, тощо. За допомогою фольклору активізується взаємодія дитини з навколишнім світом, створюються умови для пізнавальної активності. У результаті спілкування з творами малих фольклорних форм учням передається їх настрій і почуття: радість, жаль, смуток, ніжність, тривога. Вони розширюють словниковий запас учня, активізують розумовий розвиток, сприяють ознайомленню з навколишнім світом, у результаті чого розвивається їх сприйнятливість і чутливість, формується гуманне ставлення до світу.

Виконання народних пісеньок, читання потішок, що супроводжуються показом наочного матеріалу, більш глибоко впливає на почуття дитини, сприяє запам'ятовуванню тексту. Дуже важливо навчити дітей слухати, прислухатись до фольклорного сюжету і розуміти його зміст. З цією метою

можна обігрувати малі форми фольклору , використовувати яскраву наочність , музичні іграшки, інструменти.

Неможна не оцінити і виховну роль малих фольклорних форм. Це своєрідна художня форма передачі молодому поколінню узагальненого досвіду народу, народної культури, етики, моралі, народних звичаїв і традицій, дбайливого ставлення до природи, землі, поваги до батьків, старших людей.

Колискові пісні, потішки, пестушки, забавлянки, скоромовки, тощо невідривні від виховання і відіграють важливу роль у передачі знань про навколишню дійсність, у формуванні дитини як національно свідомої особистості з високими духовно-моральними якостями.

Скоромовки

Скоромовки є своєрідним жанром дитячого фольклору. Цінність скоромовок полягає не в смисловому навантаженні, а в такому підборі і розстановці слів, вимова яких вимагає певних зусиль і сприяє виробленню дикції, правильної артикуляції. Також скоромовки підвищують культуру мовлення.

Вимова скоромовок сприймається як весела забава, тому діти їх люблять: той, хто прагне швиденько розповісти скоромовку, часто потрапляє у смішне становище, "спотикаючись" чи перекручуючи слова. Скоромовки легко засвоюються дітьми і, поширюючись усним способом, найчастіше втрачають автора.

*Мала Алла кашу мала.
Алла Аню частувала,
Але Аня не хотіла, –
Ананаси Аня їла.*

Еге-ге та еге-ги

*Будували дім бобри,
Замість дому –дві діри.
Видра вдерлася у дім,
Буде жити видра в нім.*

Гедзик твалт гукає таву,

*Понесеться навкруги.
Невеличкі електрички
Привітались, як сестрички.*

*Помережить морозець
Для Миколки комірець.
Намалює для Мар'янки,
Квіти.маку і румянку.*

*Кружляло, дзижчало, петляло, пищало.
Летіло, дзвеніло, гуділо, бриніло.
Сіло, вместилося.
Трісь! Десь поділось.*

*Тілі-тілі, кізки білі
Біля річки сіно їли,
Трішки випили водиці
Із глибокої криниці.*

*Сидить сойка на сосні,
Щось посапує у сні.
А на смереці сова
Колискову їй співа.*

*Цоки-цоки-цок копитця
Це цапок йде до криниці.
Працьовитим цапенятам
Принесе водиці тато.*

*Кличе таву на галяву.
Гава виглянула з танку,
Гука гедзя на гулянку.*

*Зеленіли в лузі лози,
Заблукали в лозах кози.
Кіз у лозах я знайду
І додому приведу.*

*Для ворони Каркарони
Чорний крук купив корону.
І тепер вже Каркарона –
Коронована ворона.*

*Фарбував фазан фіранки,
Брав фломастер у фіалки.*

*Черепаха часто чхала,
Чаєм чапля частувала.*

Щиглик від жучка чкурнув,
Бо жучок його вищипнув.
— Ти ж не жука і не рак,
— так жука навчає шпак.

Яків ягідки якісь якось із галяви ніс.

Дрова рубали два дроворуби.

Пильно поле пильнували,
На перепелів полювали.

Прокіп нарвав кропу.

Пиляв Пилип з поліна лип,
Притупив пилу Пилип.

Ворона проворонила вороненя.

Ходить квочка коло кілочка,
Водить діточок коло квіточок.

Хитру собаку спіймати морока,
А на сорок сорок — сорок морок.

Юрко юркнув до Юрка,
Юрок — пташечка юрка.

Бігли коні під мостами
З золотими копитами.

Солома, полова і дишло
З-за хати вийшло.

На полі кіп з полукіпками
Накопичено.

На кому шапка
Найковпакуватіша?

Улас у нас Пилип у вас.

Босий хлопець сіно косить.
Босі ноги роса росить.

Хома і Хима, Христина й Харитина
Садити хризантеми у саду.

Хто про Прокопа,
Хто про Прокопівну,
Хто про Прокопових дітей.

*Ходить посмітюха по сміттю
З маленькими посмітюшенятами.*

*Раз – дрова,
Два – дрова,
Три – дрова.*

*Ковпак на ковпаку,
Під ковпаком – ковпак.*

*Серед корчів корч
Найкорчакуватіший.*

*Не клюй, курко, крупу,
Не кури, котку, люльку.*

*Ішов Прокіп – кипів окріп,
Пройшов Прокіп – кипить окріп:
Як при Прокопі, так і при Прокопи сі
І при прокопенятах.*

*На дворі трава,
На траві дрова,
Не рубай дрова,
Бо трава здорова.*

*Рогата корівка реве,
Романко травинку рве.*

Своєрідним вступом до колективних дитячих ігор є лічилки - мініатюрні вірші з чітким ритмом і повною римою; вони допомагають визначити роль учасників гри чи розміщення їх за групами. Виконуються лічилки, як правило, речитативом. Авторами і виконавцями цього фольклорного жанру є самі діти. Зразком лічилки є загальновідома "Котилася торба".

Здебільшого в лічилках використовуються числівники, що вказують на певний порядок у грі:

*Раз, два, три, чотири, п'ять
Вийшов зайчик погулять.
Як нам бути, що зробити?*

*Котилася торба з великого горба,
А в тій торбі
Хліб - паляниця.*

*Треба зайчика зловити.
Будем знову рахувать:
Раз, два, три, чотири, п'ять.*

*За горами, за лісами
Стоїть бочка з пирогами,
Раз, два, три
Тож жмурити будеш ти.*

*Покотило, покотило,
По дорозі волочило
Сонце, місяць і зірки,
На кілочку вийдеш ти.*

*Попіл, попіл, попільниця,
А де ваша зозулиця?
Понад морем літала,
Синім оком кивала.
А ти, киве, не кивай,
А ти з города тікай.*

*Кіт котив коток по току,
Коток попав на лапу коту.*

*Бігла лялька
Коло ковалька
В семи кожухах,
В трьох капелюхах,*

*Кому доведеться,
Той буде жмуритися.*

*Чижик, чирик на яслах
У червоних постольцях.
Хто не йде, хто не йде,
То все чирика дере.*

*Бігли коні під мостами
З золотими копитами.
Треба стати погадати,
Що тим коням їсти дати.*

*За горою кам'яною,
За стіною кістяною
Там щука-риба грала,
Золоте перо мала,
Сама собі дивувала,
Що хороше вигравала.*

*Стоїть півень на току
У червонім чобітку.
Будем півника просити:
Ходи жито молотити.*

*Котилася торба
З високого горба.
А в тій торбі
Хліб-паляниця,*

*В небо гляділа –
Злетіти хотіла.*

*З ким захочеш,
З тим поділися.*

Загадки

Загадки – своєрідний і дуже давній вид народної творчості. В сиву давнину загадкам надавали магічного значення, вони були пов'язані з культовими обрядами й звичаями, в них помітні сліди первісного світогляду. Вміле одгадування загадок вважалося ознакою розуму і щасливої вдачі. Загадки служили засобом випробовування мудрості, зрілості людини. Згодом вони втратили свою колишню функцію і використовувались як одна з форм культурної розваги.

Українські загадки

Збірка Опанаса Марковича

1. Летить птиця без крил, без ніг; зварив кухар без вогню, з'їла пані без рота.
Летіло без крил, упало без ніг, варив кухар без огню, їли пани без рота. *(сніг)*.
2. Сивий віл випив води повен діл (або: двір). - *(мороз)*.
3. Прийшов хтось, та взяв щось; (бігти за ним, та не знаєш за ким. *(вітер)*).
4. Прийшов хтось, та взяв щось; пішов туди, не знаю куди, *(ранок)*.
5. Летів птах на дванадцяти ногах, та одно яйце зніс, (рік з дванадцяти місяцями).
6. Дуб-дуб довговік, на ньому 12 гиляк, на кожній гіллі по 4 гнізді, у кожному гнізді по 7 яєць і кожне має ім'я.
7. Стоїть дуб, а в дубі 12 гілляк, а в кожній гіллі 4 гнізда, а в кожному гнізді по сім птахів, *(рік)*.
8. Двічі родиться, а раз помирає, *(птах)*.
9. Живу, а не роджуся, і трояково годжуся, *(птах - яйце, м'ясо, пір'я)*.
10. Біленькі курочки з підпиччя глядять, *(зуби)*.
11. Стоїть дід над водою з червоною бородою, хто йде той вщипне, *(калина)*.
12. Чорне мотовило, попід небо ся вило.
13. Шило-мотовило, попід небесами ходило, по німецька говорило, по турецьки

закидало.

14. Шило-вило мотовило, попід небеса ся вило: в літі співає, на зиму нас покидає, *(ластівка)*.
15. Ні голий, ні в сорочці, *(волок-сітка)*.
16. Хата - не хата, вікон багато: є куди влізти, та нікуди вилізти.,*(сіть)*.
17. Живе-чорне, умре-червоне. *(рак)*.
18. Тисяча тисяч столярів, роблять хату без углів. *(мурашки)*.
19. Сіла дівка у куток, шиє чіпець без ниток, *(навук)*.
20. В маленькім горщику кашка смачненька, *(горіх)*.
21. Камінне серце, а винний смак,-чому то так? *(вишнева ягода)*.
22. Стоїть панна на пагурку в червонім каптурку, – хто йде, той поклониться, *(суниця, полуниця)*.
23. Що цвіте без цвіту? *(напороть)*.

На чистому полі попутані коні,
І вузлики знати,
Та не можна розв'язати. *(зорі)*

Кругле, як м'яч,
Хвіст має,
А за нього не підіймеш. *(клубок)*

Золотий пішов,
А срібний прийшов.
(сонце і місяць)

Сімсот соколят
На одній подушці сплять.
(соняшник)

Під землею птиця
Кубло звела і яєць нанесла.
(картопля)

Іде років двісті,
Стоїть на місці,
Лічить людський вік,
А не чоловік. *(годинник)*

Що дістане зубами потилицю?
(гребінець)

Іде в горщик чорне,
А з горщика червоне. *(рак)*

У куточку поселився
І мерщій обгородився,
Сплів драбини про запас:
Прошу, мухи, в гості Вас. *(навук)*

Наскакалось,
Називалось,
Під припічком
Заховалось. *(віник)*

Що то воно:
У воді водиться,
З хвостом родиться,
А як виростає,
Хвіст пропадає? *(жаба)*

Куди повзе –
За собою хату везе. *(равлик)*
Сидить баба на грядках,
Вся закутана в хустках. *(капуста)*

Круглий, як куля,
Зелений, як трава,
Червоний, як кров,
Солодкий, як мед. *(кавун)*

Восени не в'яне,
А взимку не вмирає. *(ялинка)*

У ході гри народжувались і виконувались *дражнилки* – невеличкі пісеньки, складені самими малятами з метою викликати відповідну реакцію у свого противника. У дражниках часто немає логічної послідовності думки, порушений розмір вірша, спостерігається притимітивність побудови, згрубіла лексика. Все це свідчить, що творцями дражнилок є самі діти, що іноді нагромаджують і вигадують слова, не замислюючись над їх значенням, над вірогідністю вчинків і фактів, про які йдеться в дражнилках.

Ванька-встанька требуха

З'їв корову і бика.

Сім сот поросят,

Самі ніжки висять.

Широко побутує серед дітей дошкільного і молодшого шкільного віку й такий жанр дитячого фольклору, як *мирилки* – невеличкі пісеньки, розраховані на те, щоб забути недавню сварку, відновити товариські стосунки.

Хоча мирилки простенькі за змістом і формою твори, коефіцієнт її корисної дії значний. Вони вносять у бурхливе дитяче життя мирне начало, знижують напруження, викликане конфліктними ситуаціями, що спалахують, як правило, без поважних причин.

*Настрій радісний, веселий,
Хай панує у оселі.*

*Дві подружечки зажурилися,
Дві подружечки посварилися.
Тобі яблучко, мені грушечка –
Не сварімося, моя душечка.
Тобі яблучко, мені зернятко -
Не сварімося, моє серденько.
Мир, мир, миром
Пироги з сиром,
Вареники з маслом
Жити будемо прекрасно.
Мирилка летіла,
На плече сіла,
Сказала тихенько:
–Миріться швиденько!*

*Битися - не билися,
Трохи посварилися,
Потім посміялися,
Друзями zostалися.

Озирнися навкруги:
Дружать в річки береги,
Вітерець голубить квіти,
Бавляться довкола діти.
Годі сердитись!
Покладемо сварці край.
Бачиш - іграшки сумують,
Навіть фарби не малюють...
Помиримося швиденько,
Буде знову веселенько.*

*Я сваритися не хочу.
Я образить не хотів,
Ненароком зачепив.
Просто в очі подивись
І зі мною подружись.
Грались, грались, розважались,
Веселились і сміялись.
Потім раптом посварились,
Сіли, стихли, зажурились.
Годі, годі сумувати!
Соромно ворогувати!
Не злостуй і схаменись,
Та до мене посміхнись.
Дам тобі назустріч руку.
Проженемо сварку-муку.
Настрій радісний, веселий
Хай панує у оселі.*

*Ти - не ворог,
я - не ворог.
Нам сваритись просто сором.
Помирились, помирились,
Щоб ніколи не сварились.
Ти не плач, не плач, не плач
І скоріш мені пробач,
І на мене ти не сердься,
Бо у тебе добре серце.
Будемо завжди дружити
І ніколи не сваритись!
Дай скоріш мізинчик свій,
Зачепи його за мій.
Мізин-мізин-мізинець
– Помири нас, молодець!
Подивися просто в очі*

ДИТЯЧІ ЗАБАВЛЯНКИ ТА УТІШКИ

Забавлянки, потішки – коротесенькі пісеньки чи віршики гумористично-жартівливого змісту, що супроводжуються відповідними рухами, активізують єдність слова та моторики дитини, розвивають її мовлення. Незважаючи на свою простоту, забавлянки сприяють жвавому спілкуванню з довір'ям, формують відчуття прекрасного.

Цим жанром здавна користувались дорослі у процесі спілкування з маленькими дітьми. Забавлянки співали тоді, коли дитина вже починала сидіти самостійно. Вони покликані стимулювати загальний розвиток дитини і мають практично-побутове призначення: активізувати дитину, заспокоїти її, викликати в неї позитивні емоції. Забавлянки – напрочуд вдала й доцільна

форма спілкування дорослих з дитиною, що сприяє гармонійному розвитку. Це спілкування викликає в маляти почуття фізичного комфорту, радість, активізує сприйняття різноманітних зовнішніх подразників.

Забавлянка – це і гра, і дія, і пісенька. Забавлянки умовно можна поділити на ігри: з голівкою, пальчиками, ніжками, підкидання. Забавлянки навчають праці. Пригадайте гру "Сорока-білобока". В забавлянці перед дитиною вимальовується ланцюг різноманітних трудових дій, пов'язаних з домашнім господарством: рубання дров, носіння води, розпалювання печі, приготування каші. Народна система виховання змалечку спрямовувала дитину до працелюбності. Забавлянка спонукає дитину до активної дії, будить позитивні емоції, сприяє фізичному розвитку дитини, розвиває мову та інтелект, формує моральні цінності, привчає до охайності й дисципліни.

У потішках ми зустрічаємо також і невеличкі казки для найменших. Вони повторюються, мають свій ритм, стосуються звичайних побутових справ.

Утішки - це дуже простенькі пісні-ігри, які, на відміну від колискових, залучають маленьку дитину до співучасті, привчаючи її до певних навичок та викликаючи увагу до рук, ніжок, деяких речей.

ТАПЦІ. РУЧКИ. ТАПЦІ

Коли дитина вже сидить, батьки заохочують її тапшати /плескати/ в долоньки. Маля такій забаві радіє і сміється. Батьки приспівують:

Тапці, ручки, тапці!

Підемо до бабці.

Дасть нам бабка пиріжки

І ще миску замішки.

Тапці, ручки, тапці!

ЄДНА НІЖКА ДУБОЧЕ

Цією утішкою заохочують дитину до танцю. Беруть її за рученята і приспівують:

Єдна ніжка дубоче,

А другій ся не хоче.
Обі ножки, обі
– Помагайте собі!

НА СЛІПУ МАЧКУ

Одно із дітей буде сліпа мачка. їй треба зав'язати очі.

Діти звідуються: На чім стоїш?

Сліпа мачка: На черепку.

Діти: Що в тім черепку?

Сліпа мачка: Каша з молоком.

Діти: Хто буде їсти?

Сліпа мачка: Циганка з ропухом.

Діти: Якого пана хочеш - кліпкастого, тихого, чубатого чи щипаного?

Сліпа мачка каже, якого. Тоді розбігаються, а сліпа мачка ймає. Кого іміть, той буде сліпою мачкою.

Колискові пісні

Колискові пісні – жанр народної родинної лірики, специфічний зміст і форма якої функціонально зумовлені присиплянням дитини в колисці. Визначальний у колисковій пісні не смисловий, а звуковий (ритмо-мелодійний) компонент.

Це один з найдавніших жанрів народної словесності, що сягає корінням міфологічного періоду творчості. Спостереження доводять, що не лише образно тематичною структурою, а й інтонаційно-ритмічною будовою вони споріднені із замовляннями. В минулому подібні пісні виконувались не тільки, щоб приспати дитину, а й привернути до неї або відвернути від неї дію певних духовних сил, вберегти від зла.

Більш сучасну групу текстів умовно можна назвати побутовою. Це твори, в центрі яких не стільки саме дитина і магічна дія слова на її ріст, здоров'я, щастя, а скоріше світ, в якому дитина живе – її дім, родина.

Центральним у цій групі колисанок є образ матері. Вони сповнені мріями,

думками матері про майбутню долю дитини. Оскільки єдиним слухачем є дитина, яка лише починає розуміти окремі слова і реалії дійсності, то у колискових використовується тільки найпростіша загальноповживана лексика, у них нема складних поетичних прийомів і тропів. Основним виразником колискової пісні є мелодія, яка навіває дитині сон.

Мати і дитя – це найпрекрасніший образ із загальнолюдської скарбниці духовності. Монотонний тихесенький наспів і пестливі слова мають заспокоїти, приспати дитя, тому м'якесенькими лапками підступає до мальованої колисочки пухнастий, волохатий, муркотливий котик, голуби приносять на крилечках сон-дрімоту, і фантастичні Сонко і Дрімота в колискових піснях діють як люди, що цілком відповідають дитячому світосприйнятті.

Ой ну, люлі, коточку,

Не сиди в куточку.

Піймай собі мишку

Та ходи в колиску!

Мишка буде грати

Котик танцювати,

А дитина спати.

Кім-воркіт

Та з віконечка скік,

А з віконця додолу,

У зелену діброву.

А дібровонька шумить,

Наше мале дитя спить.

Люлі, люлі, мій синочку,

Зроблю тобі колисочку –

Мальовані бильця,

Срібні колокілля.

*Та нову колисоньку
Повішу на калиноньку.
Будуть гулі прилітати
Дитиноньку годувати.
Будуть вітри повівати,
Калиноньку колихати.
Колишися, колисонько,
Засни, моя дитинонько.*

*Ходить сон по долині
У червоній жупанині...
Кличе мати до дитини:
Ходи, сонку, в колисоньку,
Приспи мою дитиноньку.
Бодай спало – щастя мало,
Бодай росло – не боліло
Ні головонька, ні тіло.
Татку й мамці на потіху,
Добрим людям на службу.*

*Мати сина колихала,
Колихаючи співала:
Ніч надходить, треба спати,
Коло тебе рідна мати.
Я тебе нагодувала,
І вповіла, і приспала;
Колишу тебе, співаю:
Спи, дитинко, баю, баю!
Геть від нас усяке лихо,
Хай круг тебе буде тихо,*

Над тобою я співаю:

Сти, дитинко, баю, баю!

Сти ж, нехай Господь с тобою;

Ніч покрила землю млою,

Я не сплю, тобі співаю:

Сти, дитинко, баю, баю!

Колисанки переважно короткі. Ритм і темп – зумовлені темпом гойдання. Мелодія – наспівна, нескладна. Мета колисанки – відповідними рухами, монотонним співом і приємними дитині словесними образами спонукати до сну малого слухача. Музична і словесна форма та самий зміст колисанки вказують на прадавнє її походження, на його спорідненість із магічними навіюваннями – замовляннями» (Анатолій Волков).

«Колискові пісні виділяються в окремий цикл, тому що мають чітко окреслені тематику і функцію, вони призначені тільки для одного слухача – дитини і мають тільки одного виконавця – матір або близьку людину».
(Наталя Шумада)

Функції колискових пісень:

- практично-побутова,
- пізнавальна,
- емоційна,
- морально-етична,
- психотерапевтична,
- формування естетичного чуття.

«Поряд з традиційними колисанками побутують імпровізовані. Вони мало зафіксовані фольклористами саме через свою імпровізаційність. У функції колисанок можуть побутовувати твори інших жанрів: родинно-побутова, суспільно-побутова пісня, балада» (Анатолій Волков).

«Виконання колискових пісень відрізняється від виконання «дорослого» мелосу. Особливість співу залежить від втоми матері, її настрою чи роботи, яку вона могла зазвичай виконувати паралельно із заколисуванням

(вишивання, прядіння, в'язання). Колисанко вий зворот на зразок «а-а-а», «баю-баю-баю», «люлі, люлі, люлі» є мелодичним розспівом-вокалізацією, який набуває розширеного вигляду і переростає в регулярний приспів, який імітує ритм погойдування. Повторюваність по співок та коливально-спадковий рух сприяють виконанню колисковими піснями їх головного призначення – заколисувати і заспокоювати немовля» (Наталія Сивачук).

«Найстійкішим мотивом в українських колискових піснях є закликання чи запрошення сну до дитини. Сон уявляли наші предки як істоту, яка може увійти в людину і вийти з неї, може заспокоїти, приспати, ввести в стан абсолютного спокою... У давнину сон сприймався як невластивий людині фізичний стан, що настає в результаті дії якихось сил, духів. Такими силами є антропоморфічні образи Сну та дрімоти, до яких і звертається мати в колискових піснях.... Сон та Дрімота уподібнюються до людей, вони ходять, співають, ділять обов'язки («ти будеш колихати, а я буду присипляти»))» (Наталія Сивачук).

Коліскові пісні і образно-тематичною структурою, і інтонаційно-ритмічною будовою споріднені із замовляннями. Як коліскові пісні, так і замовляння виголошуються речитативом, напівпошепки. Це інтимна розмова, яка мусить іти тихо, плавно, не порушуючи гармонії, тихої музики сфер, це діалог зі Всесвітом, душі і серця. Замовляння та коліскові пісні мають такі спільні риси: і коліскові пісні, і замовляння виникли в період, коли відбувся остаточний перехід від мисливства до землеробства, коли матріархат прийшов на зміну патріархату, коли жінка вшановувалася як символ родючості... і владно входили в духовне життя людей культу вогню... води, землі-годувальниці, сонця, місяці, зернових культур та виробів з них. Коліскова пісня має таку ж магічну функцію, що й замовляння, – привернути певну якість чи дію, свідченням чого є словесні формули побажання дитині і в замовляннях, і в коліскових піснях персонажами виступають магічні істоти (Сон-Дрімота, «спанья»), тотемні тварини (гулі, кіт, чайка, зозуля). Як і в замовляннях, так і в коліскових піснях мова звернена до всього білого Світу:

пташок, котика, калини, берези, вітру в обох жанрах розповідь розгортається за аналогією.

Завдання

1. Розробіть сценарій музичного свята з використанням запропонованого матеріалу.
2. Відтворіть схематично ритмічний малюнок до запропонованих пісень.
3. Придумайте інсценізацію до окремих (за вибором) пісень.
4. Поясніть значення прислів'їв. Вивчіть їх напам'ять.
 - Найдорожча пісня, з якою мати колисала.
 - Піснею до серця, серцем до народу.
 - Пісня ні в добру, ні в злу годину не покидає людину.
 - Хто співає в смутку, тому полегша прудко.
 - Хто співає, той журбу проганяє.
 - Хто співає, у того робота скоро минає.
5. Напишіть твір на тему: «Якби не мамина пісня, сказав якось один древній історик, яким убогим було б наше життя» (В.Скуратівський).

Українські народні дитячі ігри

Гра – важливий засіб виховання, який доступний кожному, має тісний зв'язок з життям. Граючись, дитина пізнає світ, навчається спілкування з іншими, виконує побутові дії, фантазує. Для маленької дитини гра це життя. Жива гра дає дитині можливість насолоджуватись вільним проявом своїх фізичних і духовних сил. В.О. Сухомлинський порівнював гру з „величезним світлим вікном, крізь яке в духовний світ дитини вливається живлющий потік уявлень, понять про навколишній світ”.

За словами К.Д. Ушинського, у змісті народної гри є всі доступні форми навчання. Саме у процесі гри діти пізнають грамоту, вчать рахувати, різнити кольори, виконувати повсякденні дії, набувають навичок

самообслуговування та спілкування.

Видатний лікар та етнолог Є.Покровський називав дитячі ігри „вільним вираженням душевних та фізичних сил дитини". У грі дитина відображає те, що бачить в своїй сім'ї, віддзеркалює навколишній світ. Народні ігри несуть у собі джерело пізнання та виховання загальнолюдських цінностей. Вони бувають різними. Г.В.Довженко поділила українські народні дитячі ігри на такі групи:

- ігри, де організуючим началом є пісня;
- ігри, де таким началом є діалог, який у поєднанні з рухами сприяє створенню розвинутої динамічної дії;
- ігри, де є невеликий діалог, приспівочка або пісенька, які слабо пов'язані з самою дією.

Серед скарбів народної гри є забавлянки, хороводи, танці, віршовані історії, що не мають кінця, рухливі ігри.

Народні ігри: бавимось разом

В народних іграх зустрічаємо хороводи, ігри-танці. Хороводи присвячували порам року, святam, важливим подіям у житті народу. Наведемо декілька прикладів таких ігор-хороводів.

*Зайчику, зайчику,
Ти мій братчику,
Не ходи, не топчи
По городчику.
Бо моя рутка,
Як баламутка,
Моя м'ятка,
Як паніматка.*

<i>Зайчикок, зайчикок прибігає,</i>	<i>Ой у полі просо: сидить зайчик,</i>
<i>Рученьку, ніженьку піднімає;</i>	<i>Він ніжками чеберяє;</i>

*Чим бито, не бито,
Ноженьку пробито.
З калинового лугу,
Вибирай собі другу.*

*Коли б такі ніжски мала,
То я б ними чеберяла,
Як той зайчик.*

*Чуки, чуки, чуки, чук, наловив дід щук,
А бабуся плотву – годувати дітвору,
А бабуся карасиків – годувати Тарасиків.
А бабуся окунків – годувати молодців*

*Кую, кую ніжку,
Поїдем в доріжку,
Будем коня напувати,
Будем в баби ночувати.*

*Куй, куй, чобіток,
Подай, бабо, молоток.
Не подаси молотка,
Не підкую чобітка,
Молоток рібленький,
Чобіток золотенький.*

*– Ладунки, ладусі!
А де були?
– У бабусі.
– А що їли?
– Кашку.
– А що пили?
– Бражку.
– А що на закуску?
– Хліб та капустку.*

*Їде, їде пан, пан
На конику сам, сам,
А за паном хлоп, хлоп,
На конику скок, скок.
Гоп-чук, чук-чук-чук,
Краций хлопчик, дівчур:
І волики напасе,
І водички принесе.*

*Сорока-ворона.
Діткам кашку варила.*

*Ой у полі гречка: сидить зайчик,
Він ніжками чеберяє.
Городили зайчика*

*На припічку сиділа.
Підіть, дітки, по водицю!
І цьому дам, і цьому дам,
А цьому не дам:
Він дров не рубав,
В хату не носив, печі не топив,
Води не носив, діжі не місив,
Каші не варив, хліба не ліпив,
В піч сажав, кашу доїдав.*

*Тинком, льонком,
Та нікуди зайчику
Та не вискочити,
Та нікуди зайчику
Та не виплигнути.
А в нас ворота
Позамикані,
Жовтим піском
Позасипані.*

Забавлянки

*Гойда, гойда, гойдаша,
Де кобила, там лоша,
А кобилка в лісі,
А лошатко – в стрісі.
І сорочки латала,
І на хлопців моргала.
Ось така вонбула.
Очі дівчинки манісіньки,
Яка ж бо ти гарнісінька:
За косою барвіночок
Ще рука білісінька.*

*Танцювала риба з раком,
А петрушка – з пастернаком,
А цибулька – з часником,
А дівчина – з козаком..*

*Ішла киця по водицю
та й упала у криницю.
Пішов котик рятувати,
став за хвостик витягати.
Ой, цитть, кицю, будь весела,
Та поїдемо на села,
Та купимо трана-рана,
А в барана спина драна,
А в корови круті роги,
А в Наталі чорні брови.*

*А цибулька дивується,
Що так гарно танцюється.*

*Кує коваль бричку, заглядає в пічку:
Чи є борщ, чи є каша?
Чи є в борщі кусок м'яса?*

Широко використовуються у навчально-виховному процесі початкової школи і рухливі ігри із музично-літературним супроводом. Як от:

Варена рибка

Діти, взявшись за руки, швидко обертаються колом, приспівуючи:

Вареної рибки
Держімося кріпко:
Як хто увірветься,
Тому не минеться,
Держіть, не пускайте!

Обертаються, поки хто одірветься з кола. Потім гра починається спочатку.

Кіт і миша

Дівчата і хлопці беруться за руки і стають у коло, а двоє залишаються всередині: дівчинка – миша, хлопчик – кіт. Коло називається танком. Увесь танок піднімає руки вгору, узявшись один за одного. Як миша проскочила, то тільки там, куди біжить кіт, - руки вниз, а в іншому місці – ні. Як кіт проскочив назовні, то всі піднімають руки вгору – миша крізь руки забігає всередину, і всі опускають руки вниз. В цей час танок приспівує:

А до нори, миша, до нори,
А до золотої комори.
Мишка у нірку,
А котик за ніжку:

Ходи сюди.

А що ж то за мишка –

Не втече;

А що ж то за котик –

Не дожене.

Мишка у нірку,

А котик за ніжку:

Ходи сюди, ходи сюди.

Після того, як кіт упіймає мишу, вибирають нових kota і мишу, і гра починається спочатку.

Хрін

Діти сідають одне одному на руки і держать руками за талію. Один ходить кругом їх і співає:

Ой хрін, хрін, хто тебе садив?

Іван садив, а Салимон поливав.

Салимонова жона, Марусина молода

Приговорювала:

Дай, мати, хрону.

Тоді починає рвати хрін, вирве одного із рук – вже разом ходять кругом і співають. І так до того часу, поки всіх не повиривають, окрім останнього. Цього останнього починають підкопувати, вирвуть, і гру починають знову.

Квочка

Забивають в землю кілочок, прив'язують мотузок до кілочка; по виборі хтось із дітей стає за квочку і, взявшись за кінець мотузка, ходить колом під такий приспів:

Ходить квочка

Коло кілочка,

Водить діток,

Дрібних квіток.

Усі розбігаються, хто куди, а квочка, квокчучи, ловить їх та збирає до купи.

Лисичка

Діти беруться за руки, роблять велике коло, а посередині стоїть одна дитина – лисичка. Кружок ходить, а лисичка лазить і ніби щось рве, а вони співають:

Ходить лиска по бору, по бору,
Рве траву лободу, лободу,
І хто рве, хто нарве,
В оберемочки кладе.
Оце лиска, оце відьма,
Іди геть від мене.

І виштовхує одну дитину, і так, поки не повиштовхує майже всіх, а коли лишиться тільки двоє, вони не пускають лисичку, але та виривається й тікає, а за нею гоняться. Хто спіймає, той стає лисичкою, і гра продовжується спочатку.

У залізного ключа

Діти стають у коло, побравшись за руки. Один з граців залишається всередині і намагається прорватись, налягаючи їм на руки. Його питають:

– Який ключ?

Він відказує:

– Залізний!

Як розчепить руки дітей, то виривається з кола і втікає, а за ним усі женуться та співають:

Ой дзвони дзвонять,
Чорти вовка гонять
По болотах, очеретах,
Де люди не ходять.

Хто зловить, той сам стає вовком, і тоді знов грають спочатку.

Пускайте нас

Діти стають так, що половина береться за руки, а друга половина – тримається гуртом і співає:

Пускайте нас,
Пускайте нас
З гори погуляти.

Ті, що побралися за руки, одспівують:

Не пустимо,
Не пустимо,
Бо близько Дунай.
А ми мости
Помостимо
За райський Дунай.

Незчеплений гурт співає:

А ми мости
Поломимо,
Самі собі
Поїдемо
За райський Дунай.

Та й силоміць прориваються крізь зчеплені руки. Тоді ті й інші міняються місцями, і гра продовжується.

У вовка

Діти стають у коло, вибирають «вівцю» та «вовка». Вовк стає за колом, а вівця – всередині кола. Ті, хто у колі, співають:

Ппасу вівці
До самої Трійці.
Вовк за горою,
А я за другою.
А я вовка не боюся –
Коцюбою одженуся.
Щітка, гребінка,
Вовкова жінка.

В цей час вовк намагається прорватися в коло, а діти його не пускають.

Лише після закінчення пісні вовк може потрапити в коло. Діти вівцю пропускають, а вовка не завжди. Якщо вовк піймає вівцю, тоді обирають інших «вовка» та «вівцю» і продовжують грати.

Довга лоза

Затискають в землю кільканадцять паличок, а потім, узявшись за руки і співаючи, ходять між тими паличками:

У довгої лози
Пасли хлопці кози.
А дівчата – козенята
Та й померзли в ноженята.
Ой, дівоньки гожі,
Кидайте ті кози.
В кривім танцю походжаймо
Та ніженьки зогріваймо.
Ой кривого танця
Не виведуть кінця.
Треба його виводити,
Кінець йому знаходити.

"ПАЛЬЧИКОВІ" ІГРИ

Перша іграшка дитини – її ручки та пальці. Приходить той час, коли мама помічає, що її маленька дитина, якій уже 3-4 місяці, розглядає свої пальчики, руки, рухає ними, бавиться протягом тривалого проміжку часу. Малюк пізнає навколишній світ через своє тіло. Чим більше дитина рухає своїми пальчиками, тим більше розвиваються мозкові структури.

Ще у II тисячолітті до н.е. китайські мудреці знали, що існує взаємозв'язок між рухами пальців, кисті та розвитком мислення. Сучасні дослідження фізіологів підтверджують існування такого зв'язку. В роботах В.М. Бехтерева є висновки про те, що маніпуляції рук впливають на функціонування центральної нервової системи, розвиток мовлення. Прості рухи кистей допомагають зняти загальне напруження, а також власне з рук,

розслаблюють губи, що сприяє поліпшенню вимови звуків, розвитку мовлення дитини.

Дослідження М.М. Кольцової свідчать, що кожен з пальців руки має своє представництво у корі великих півкуль головного мозку. Розвиток рухів пальців передуює появі артикуляції складів. Таким чином, мовлення перебуває у прямій залежності від розвитку дрібної моторики руки.

Народна мудрість здавна зберігає знання про доцільність використання ігор з пальчиками. У різних культурах зустрічаються народні ігри для малюків, у яких активно задіяні руки та пальці. „Пальчикові” ігри – віршовані рядки, що ілюструються за допомогою ритмічних рухів рук, пальчиків. Ігри з пальцями допомагають батькам не тільки розвивати мовлення та інтелектуальні здібності дитини, а й приносять задоволення від проведеного разом часу, допомагають у хвилини плачу, стають у пригоді для створення ритму впродовж дня. Пропонуючи малюку таку гру, важливо відразу створити її настрій, правильно вимовляти кожен звук, продумати всі рухи заздалегідь і поступово її повторювати. Особливу радість приносить дитині ситуація, коли всі члени сім'ї разом відтворюють гру. Спочатку вона може тільки спостерігати за тим, як батьки граються у „пальчикову” гру, поступово включаються у гру окремими звуками та рухами. Важливо, щоб відповідна гра повторювалась упродовж певного проміжку часу. Наприклад, гру присвячено весні протягом 2-х перших весняних тижнів. Потім на зміну приходить нова „пальчикова” гра, пов'язана з певною подією, святом, періодом року. Можна виділити певний час для „пальчикової” гри. Наприклад, перед сніданком. Коли лунають слова з гри, гортань дитини вібрує, повторюючи всі звуки, спершу беззвучно, а через деякий час з'являться відтворені склади і слова із запропонованої гри. Настає і той момент, коли малюк разом з вами показує гру з пальчиками. Світ „пальчикових” ігор дарує радість і малятам, і батькам.

Перший пальчик –наш дідусь,

Другий пальчик –то бабуся,

*Третій пальчик –наш татусь,
А четвертий –то матуся,
А мізинчик –наш малюк,
Він сховався тут.*

*(Показуємо на пальчик та кажемо: „ перший пальчик...”, і продовжуємо гру,
загинаючи кожен пальчик).*

*Задрімав мізинчик трішки,
Безіменний – стриб у ліжко,
А середній там лежить,
Вказівний давно вже спить.*

*Вранці всі вони схопились враз –
В дитсадочок бігти час.*

*(По черзі загинаємо пальчики до долоні. Потім великим пальцем торкаємося
всіх інших –„ будимо”. Розкриваємо всі пальці „ враз”).*

НА РОБОТУ

Старший встав – не лінувався.

Вказівний за ним піднявся –

Розбудив сусід його.

Той – свого, а той свого.

Встали вчасно всі брати –

На роботу треба йти.

(Стиснути пальчики в кулачок. По черзі розгинати їх, починаючи з великого.

А зі словами: „Встали вчасно всі...” широко розставати пальці).

ДОБРОГО РАНКУ

Доброго ранку, сонце привітне!

Доброго ранку, небо блакитне!

Доброго ранку, у небі пташки!

Доброго ранку тобі і мені!

*(Пальцями правої руки по черзі „вітатися” з пальцями лівої руки,
торкаючись один до одного кінчиками).*

СПЕЧЕМ ХЛІБЧИК

Спечем, спечем хлібчик

Дітям на обідчик.

Найбільшому –хліб місити,

А тобі –воду носити,

А тобі –в печі палити,

А тобі –дрова рубати,

А малому –замітати.

Тільки хліба напекли –

Танцювати почали.

Це робота не легка –

Витинати гопака.

(Розгинаємо пальчики, починаючи з великого. Імітуємо пальчиками танок).

ПТАШЕНЯТА В ГНІЗДІ

Полетіла пташка-мати

Малюкам жуків шукати.

А малята не літають –

Із гніздечка виглядають

(Всі пальці правої руки обхопити долонею. Утворити „гніздо”. Коли ворушити пальцями правої руки, створюється враження, що у „гнізді” живі пташенята).

КВІТКА

Сяє сонечко привітне -

Квітка з пуп'янки розквітне.

(Пучки пальців обох рук зімкнути. Долоньки трішки круглясті, схожі на пуп'янок. Нижні частини долонь притиснути одну до одної, а пальці широко розставити по колу і трохи вигнути. Утворюється велика квітка, що розпустилася).

ХРУЩ

Я – малий веселий хрущ.

Мене знає кожен куш.

Маю я красиві вуса

І нічого не боюся.

(Стиснути кулачок. Вказівний палець і мізинець розвести в різні боки „вуса“.

Ворушити вусами).

Завдання

1. Розробіть вікторину, включаючи запропонований матеріал.
2. Створіть довідник молодшого школяра, включаючи скороговки, лічилки, загадки, мирилки, утішки, забавлянки, дражнили, народні дитячі ігри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барвінський В. Колядки і щедрівки для фортепіано зі словесним текстом / В. Барвінський – Т.: Збруч, 1997. – 24с.
2. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підручник для студентів вищих навчальних закладів / А. М. Богуш – К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. – 304с.
3. Виготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. / Л. С. Виготський. – М.: Просвещение, 1991. – 126с.
4. Волос М. Проблема естетичних цінностей у розвитку особистості / М. Волос // Мандрівець. - 1999. - №3. - С.59-60.
5. Гаврилюк П. І. Естетична культура суспільства / П. І. Гаврилюк // Про природу прекрасного. - К., 1972. - С.68-182.
6. Гадалова І. Народна пісня – основа формування музично-естетичної культури молодших школярів / І. М. Гадалова // Початкова школа. - 1991. - №2. – С.49-50.
7. Гумінська О. Музичне виховання шестиліток / О. Гумінська // Початкова освіта. - 2001. - Грудень (№47). – С. 13.
8. Довженок Г. Український дитячий фольклор: Віршовані жанри. / Г. Довженок. – К.: Наукова думка, 1981. – 171с.
9. Зайцева Т. Музика і формування естетичних почуттів молодших школярів / Т. Г.Зайцева // Початкова школа. - 1991. - №2. – С. 16-20.
10. Іваницький А. Український музичний фольклор: підручник для вищих учбових закладів / А. І. Іваницький – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 320с.
11. Кабалевський Д. Прекрасне пробуджує добре. / Д.Б.Кабалевський. - К.: Музична Україна, 1973.– 288с.
12. Лановик М. Українська усна народна творчість: підручник. / М. Лановик – К.: Знання – Прес, 2001. – 591с.
13. Мишанич С. Усна народна творчість / С. Мишанич // Культура і побут населення України. – К., 1991. – 284с.

14. Науменко Т. Музичне виховання школярів засобами українського фольклору / Т. Науменко. – К.: Віпол, 1996. – 63 с.
15. Печерська Е. Формування особистості засобами музики / Е. Печерська // Рідна школа. - 1998. - №12. – С. 57-59.
16. Руснак І. Є. Український фольклор: навчальний посібник. / І. Є. Руснак. – К.: Видавничий центр «Академія», 2010. – 304с. (Серія «Альма-матер»).
17. Савіна Л. Пальчикова гімнастика для розвитку мовлення дошкільнят: посібник для батьків і педагогів. – К.: Школа, 2001. – 47с.
18. Садовенко С. Розвиток музичних здібностей засобами українського фольклору: навчально-методичний посібник / С. Садовенко. – К.: Шкільний світ, 2008. – 128 с.
19. Саложник О. Музично-естетичне виховання : зміст і структурні компоненти / О.Саложник // Рідна школа. - 2002. - №12.–С. 20-22.
20. Семеног О. М. Український фольклор: Навчальний посібник. / О. М. Семеног. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2004. – 256 с.
21. Сивачук Н. Український дитячий фольклор: підручник. / Н.Сивачук – К.: Деміург, 2003. – 288с.
22. Сирітка Г. Виховання естетичних поглядів молодших школярів / Г.Сирітка // Початкова освіта. – 2002 .- березень(№13). - 8с.
23. Скуратівський В. Дідух: Свята українського народу. / В. Скуратівський – К.: Освіта, 1995. – 272 с.
24. Скуратівський В. Місяцелік. Український народний календар. / В. Скуратівський – К.: Веселка, 1993. – 207 с.
25. Смоляк О. С. Український дитячий музичний фольклор: підручник-хрестоматія для викл. та учнів. Вип. 1. / О. С. Смоляк. – Тернопіль: ЛІЛЕЯ, 1998. – 78 с.: ноти – С. 77.
26. Таран І. Народні музичні традиції у розвитку молодших школярів / І.М.Таран // Початкова школа. - 1993.- №11.- С. 19-22.
27. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей // Избранные труды: В 2 т. / Б. М. Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – Т. 1. – 328 с.

28. Фоломєєва Н. Алгоритми авторської технології естетичного виховання дітей засобами музики / Н. Фоломєєва // Початкова школа.-2003. - №6. – С.21-23.

26. Дитячі заклички // Режим доступу: uk.wikipedia.org / Сонечко (дитяча закличка).

27. Лічилки // Режим доступу: abetka.ukrlife.org / Весела Абетка. Українські лічилки.

28. Український музичний фольклор // Режим доступу: lib.kherson.ua

29. Український музичний фольклор // Режим доступу: uaref.com/cccp/2321-myzuka-ukr.html

30. Український музичний фольклор // Режим доступу: folklor.ho.ua/Umf-wwww/books/umf

ДОДАТКИ

Додаток А

ДИТЯЧІ ЗАБАВЛЯНКИ ТА УТІШКИ

КАТЕРИНА І ВАСИЛЬ

Дати (хлопчик з дівчинкою) стають парами обличчям один до одного і співають. На словах «*Ой Василю, Василю, не їж мого киселю*» в ритм забавлянки роблять застережливий рух вказівним пальцем:

Ходою

Ка - те - ри - на і Ва - сіль по - сва - ри - лись за ки - сіль.

5

Ой Ва - си - лю, Ва - си - лю, не їж мо - го ки - се - лю.

Катерина і Василь

Посварились за кисіль.

Ой Василю, Василю,

На їж мого киселю.

Ой Василю, Василю,

Не їж мого киселю.

ЛАДКИ, ЛАДКИ

Стоячи парами один напроти одного, - діти плескають у долоньки під музику. На словах «посварились бабки» - беруться за голову і хитають нею у різні боки. «За що?» - розводять руками в сторони, ніби запитують.

«За кисіль, що наївся Василь» - тупотять ногами, наполегливо дивлячись в очі напарника.

«Туги, туги» - роблять рухи, наче сваряться один на одного.

Помірно швидко

mf

Лад - ки, лад - ки, по - сва - ри - лись

баб - ки. За що? За ки - сіль,

що на - їв - ся Ва - сіль. Ту - ги,

ту - ги, ту - ги.

Ладки, ладки,

Посварились бабки.

За що? За кисіль,

Що наївся Василь.

Туги, туги, туги.

ІШЛИ ТКАЧІ ПО ДЕРКАЧІ

Жваво

Іш - ли тка - чі по дер - ка - чі, а за ни - ми Нас - тя:
Не йдїть, тка-чі, по дер - ка - чі, не бу - де вам щас - тя.

Ішли ткачі по деркачі,

А за ними Настя:

Не йдїть, ткачі, по деркачі,

Не буде Вам щастя.

СОРОКА-ВОРОНА

Гра-забава

Дорослий водить рукою по долоньці дитини, грається з її пальчиками і співає та примовляє забаву.

Помірно

Со-ро-ка во-ро - на на при-піч-ку си-ді - ла, діт-кам каш-ку ва - ри - ла.

То - му дам, то - му дам, а цьо - му не дам. Цей дров не ру - бав,

і во - ди не но - сив, і ді - жі не мі - сив. Цьо - му я не дам!

Сорока-ворона

На припічку сиділа,

Діткам кашку варила.

Тому дам, тому дам,

А цьому не дам.

Цей дров не рубав,

І води не носив,

І діжі не місив.

Цьому – я не дам!

Говіркою:

Шугай-шугай на бабину хату

Пирогів їсти!

ЗАЙЧИКУ, ЗАЙЧИКУ

Помірно

За - йчи-ку, за - йчи-ку ти ма - ле - се - нький,
го - лу - бе, го - лу - бе ти си - ве - се - нький.

А - ну, за - йку, ско - чки в бо - чки.
А - ну, за - йку, у до - ло - ньки!

Зайчику, зайчику, ти малесенький,

Голубе, голубе, ти сивесенький.

Ану, зайку, скочки в бочки.

Ану, зайку, у долоньки!

ТАПЦІ, РУЧКИ, ТАПЦІ

Гра-забава

Помірно

Тап - ці, руч - ки, тап - ці. Пі - де - мо до
до
баб - ці. Дасть нам баб - ця пи - ріж - ки,
ще й на тіс - то за - м іш - ки.
Тап - ці, руч - ки, тап - ці.

Тапці, ручки, тапці,

Підемо до бабці.

Дасть нам бабця пиріжки,

Ще й на тісто замішки.

Тапці, ручки, тапці.

Також цю гру-забаву можна використовувати на музичних заняттях з дітьми молодшого, середнього і старшого дошкільного віку як розспівку.

ТУ-РУ-РУ

Гра-забава

І цю музичну гру-забаву можна використовувати на музичних заняттях з дошкільнятами як розспівку.

Помірно

Ту - ру - ру, ту - ру - ру ва - рим каш -
ку кру - ту. На - ли - ва - єм мо - ло - чка
на - го - ду - єм ко - зач - ка .

Ту-ру-ру, ту-ру-ру

Наливаєм молочка,

Варим кашку круту.

Нагодуєм козачка.

КИПИ, КИПИ, КАШКО

Примовка

Жваво

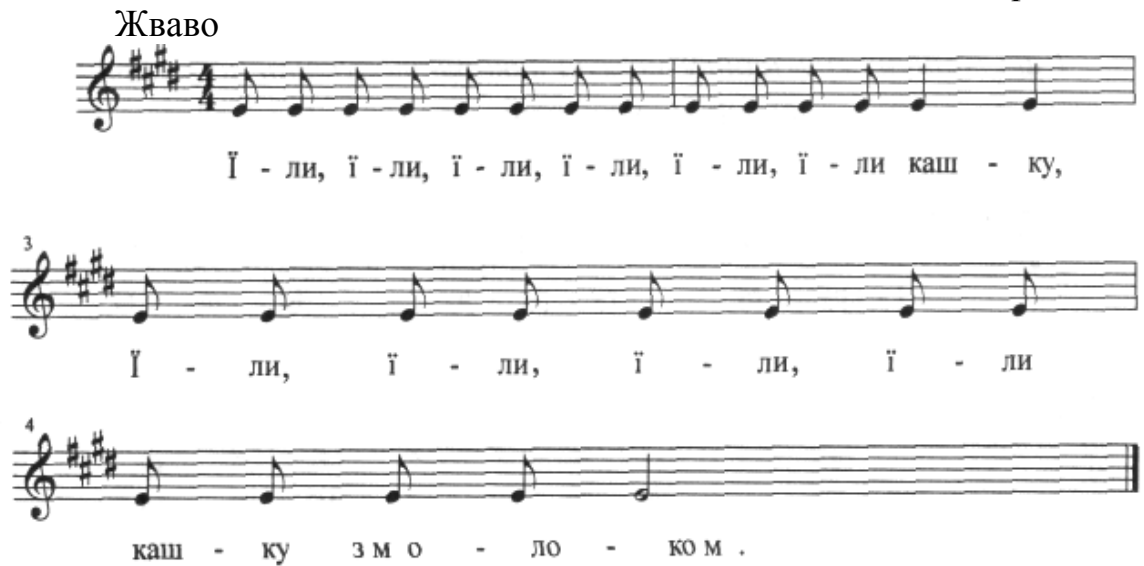

Ки - пи, ки - пи, каш - ко,
по - ки прий - де Іваш - ко.

ЇЛИ КАШКУ

Гра-забава

Жваво

Ї - ли, ї - ли, ї - ли, ї - ли, ї - ли, ї - ли каш - ку,
Ї - ли, ї - ли, ї - ли, ї - ли
каш - ку з мо - ло - ко м .

Їли, їли, їли, їли,
Їли, їли кашку,
Їли, їли, їли, їли
Кашку з молоком.

Використовуючи цю музичну гру-забаву як розспівку або скоромовку, варто змінювати темп, прискорюючи або уповільнюючи його, тим самим даючи малюкам певне навантаження і відпочинок. Бажано ще імітувати

рухи з уявною ложкою, яку діти ніби то підносять до рота.

ОЙ БЕЗ ДУДИ, БЕЗ ДУДИ

Українська народна пісня

Помірно

Ой, без ду - ди, без ду - ди йдуть ні - жень - ки не ту - ди.

А як ду - доч - ку по - чу - ють, са - мі ні - жень - ки тан - цю - ють.

Ой, без дуди, без дуди
Йдуть ніженьки не туди.
А як дудочку почують,
Самі ніженьки танцюють.

ТРУБИ, ГРИЦЮ, В РУКАВИЦЮ: ТРУ, ТРУ, ТРУ!

Забавлянка

Діти з сопілками в руках імітують гру на сопілці, співають забаву, супроводжуючи спів відповідними рухами. Після виконання забавлянки – голосно свистять в дитячий музичний інструмент.

Жваво з життям

Тру - би, Гри - цю, в ру - ка - ви - цю

тру, тру, тру!

Труби, Грицю,
В рукавицю: тру, тру, тру!

ОЙ ВІТРЕ, ВІТРОНЬКУ

Закличка

Помірно

Ой віт - ре, віт - ронь - ку, при - же - ни хма - ронь - ку.

Ой вітре, вітроньку,

Полий землю дощиком,

Прижени хмароньку,

Встели землю килимком!

МИР МИРОМ

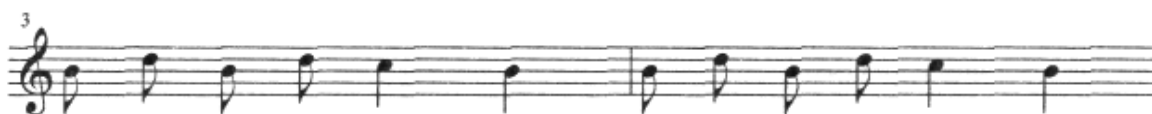
Мирилка

Діти простягають руки один одному, зчіплюють мізинчики, розгойдують руками і співають мирилку.

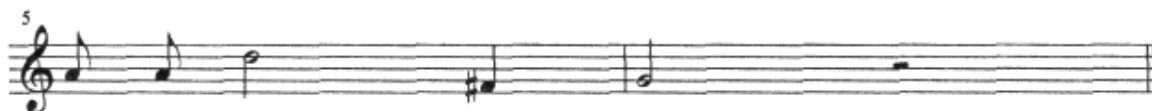
Помірно

М и р м и - р о м , п и - р о - г и з с и - р о м ,

ва - ре - н и ч - к и в м а с - л і , м и д р у - ж е ч - к і к р а с - н і .

По - ці - луй - м о - с я !

Мир миром,

Пирог з сиром,

Варенички в маслі,

Ми дружечки красні.

Поцілуймося!

ХОДИТЬ ГАРБУЗ ПО ГОРОДУ

Осіння співаночка

Не поспішаючи

Хо - дить гар - буз по го - ро - ду,
 О - бі - зва - лась жо в - та ди - на,
 3 ня
 пи - та - єть - ся сво - го ро - ду:
 5 гар - бу - зо - ва го с - по - ди - ня:
 «О й, чи жи - ві, чи здо - ро - ві
 «І - ще жи - ві, ще здо - ро - ві
 7
 всі ро - ди - чі гар - бу - зо - ві?»
 всі ро - ди - чі гар - бу - зо - ві!»

Ходить гарбуз по городу,
Питається свого роду:
«Ой чи живі, чи здорові
Всі родичі гарбузові?»

Обізвалась жовта диня,
Гарбузова господиня:
«Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!»

Обізувались огірочки,
Гарбузові сини й дочки:
«Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!»

Обізвалася квасоля,
А за нею й бараболя:
«Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!»

Обізвались буряки,
Гарбузові свояки:
«Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!»

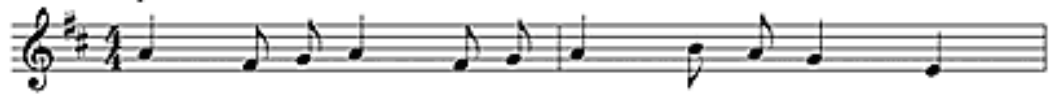
Обізвався старий біб:
«Я іздержав увесь рід!»
«Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!»

«Ой ти, гарбуз, ти перистий,
Із чим тебе будем їсти?»
«Миску пшона, трошки сала, -
От до мене вся приправа!»

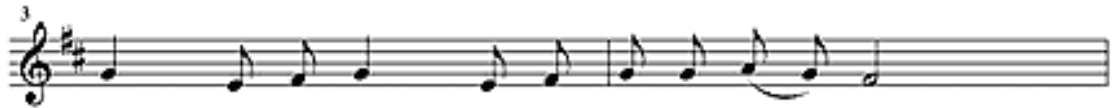
ЧИЖИКУ, ЧИЖИКУ, ПТАШКУ МАЛЕНЬКИЙ

Дитяча пісня-гра

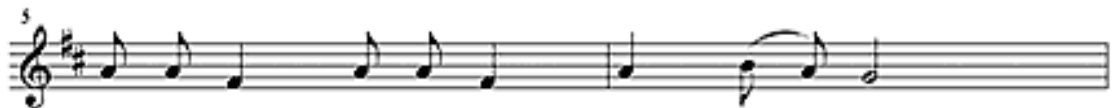
Помірно

Чи - жи - ку, чи - жи - ку, пташ - ку ма - лень - кий,

ска - жи нам, ска - жи нам як там сі - ють мак?

Ой о - так, ой о - так, так сі - ють мак,

ой о - так, ой о - так, так сі - ють мак.

Чижику, чижику,
Пташку маленький,
Скажи нам, скажи нам,
Як там сіють мак?
Ой отак, ой отак, так сіють мак.
Чижику, чижику,
Пташку маленький,
Скажи нам, скажи нам,
Як там росте мак?
Ой отак, ой отак, так росте мак .

Чижику, чижику,
Пташку маленький,
Скажи нам, скажи нам,
Як там цвіте мак?
Ой отак, ой отак, так цвіте мак.
Чижику, чижику,
Пташку маленький,
Скажи нам, скажи нам,
Як там жнуть мак?
Ой отак, ой отак, так жнуть мак.
Чижику, чижику,
Пташку маленький,
Скажи нам, скажи нам,
Як там їдять мак?
Ой отак, ой отак, так їдять мак (двічі).

ГАРНИЙ ТАНЕЦЬ ГОПАЧОК

Пісня-таночок

Весело

Я нав-при-сяд-ки ска- чу, чо- біт- ка- ми ту- по- чу.

Ту- пу, ту- пу, ту- по- чу, на- че пташ-ка, я ле- чу.

Гоп, гоп, ту- по- чу, на- че пташ-ка, я ле- чу // я ле- чу.

Я навприсядки скачу,
Чобітками тупочу.
Тупу, тупу, тупочу,
Наче пташка я лечу.

Приспів:

Гоп, гоп, тупочу,
Наче пташка я лечу (двічі).

Тілі-Ліль, - веде смичок,
Гарний танець гопачок.
А бандура – брень, брень, брень,

- Танцювала б цілий день!

Приспів:

Гоп, гоп, брень, брень, брень,
Танцювала б цілий день!

ХОДИТЬ СОН КОЛО ВІКОН

Колискова

Рухливо

Музична партитура для пісні 'Ходить сон коло вікон'. Вона складається з двох рядків нот на скрипковій лінійці. Перший рядок починається з темпу 'Рухливо' та містить нотування з виразами 'в.2' та 'в.3'. Другий рядок завершує мелодію. Під нотоюванням наведено українські лірики.

Хо - дить сон ко - ло ві-кон, а дрі - мо - та ко - ло плю-та.
Пи-та-єть-ся сон дрі - мо - ти: "Де бу-де-мо но-чу - ва - ти?"

КРИВИЙ ТАНЕЦЬ

Українська народна пісня

Спокійно

Музична партитура для пісні 'Кривий танець'. Вона складається з трьох рядків нот на скрипковій лінійці. Під нотоюванням наведено українські лірики.

А криво - го тан-цю не ви-ве - ду кін-ця.
А во-да по ка - ме - ню, та во-да по бі - ло - му
сти - ха йде, сти - ха йде.

А-а-а, тутусі!

Пішов тато по груші,
А мати по дині.
А-а-а, а-а-а!
З'їли вовки барана,
А ягничку пси, пси, -
Ти, дитинко, спи, спи!
Гойда, гойда!
Чужі діти горді,
А нашії пишні,
Як у саду вишні.
В саду вишні червоненькі,
У нас діти молоденькі,
Вони спати раденькі.

КОТИКУ

Котику маленький,
котику сіренький,
котик волохатий,
не ходи до хати.
Не ходи до хати,
не буди дитяти,
дитя буде спати,
котик муркотати.
Ой, на kota - муркота,
на дитину - дрімота,
а-га, а-га, люлі,
котикові дулі,

Ой ну-ну-ну, коточок

Ой ну-ну-ну, коточок,
Та й украв у баби клубочок,
Та й сховався в куточок
Від малесеньких діточок.
Тільки видно хвосточок,
Та лапочки шматочок.
Стала баба kota бить:
- Не вчись, коту, так робить.
Та вчись ділечко робити,
Черевички шити,
На базар носити,
Торгом торгувати,
Діток годувати.

Люлі, люлі, люлята!

Люлі, люлі, люлята!
Гоніть, хлопці, телята.
Теляточка напасуться,
В хлівець заженуться.
Спати полягають,
Пастушка згадають.
А пастушок у мішок,
А з мішечка в торбиночку,
Приспи нашу дитиночку,
Засни, засни, задрімай
Та нічого не думай.

а дитині колачі,
щоб спала вдень і вночі,
а-га, а-га, люлі.

Ой котику, котику

Ой котику, котику,
Мальований хвостик
Не ходи кругом хати,
Не збуди нам дитяти.
Дитятко маленьке,
Спатки раденьке.
А-а-а.

Ой ну, люлі-люлі

Ой ну, люлі-люлі,
Налетіли гулі
Із чужої сторони
До нашої дитини.
Ой ну, люлі-люлі,
Прилинули гулі,
Сіли на воротях
В червоних чоботях.
Стали думати-гадати,
Що дитині малій дати?
Червонії чобітки,
Золотії підківки.
Треба з них ізняти
Та дитині дати,
Щоб тепленько спати.
Ворітечка скрип, скрип,
Дитя наше спить, спить.

ОЙ, ПОВІШУ КОЛИСОЧКУ

ОЙ, НУ ЛЮЛІ, ЛЮЛІ

Ой, ну люлі, люлі,
налетіли гулі,
сіли спочивати,
на дядьковій хаті,
сіли на воротях
в червоних чоботях,
стали думати й гадать,
чим донечку годувать,
чи кашкою з молочком,
чи солодким яблучком?
а, а, а...

ОЙ, ХОДИТЬ СОН

Ой, ходить сон коло вікон,
а дрімота коло плота.
Питається сон дрімоти:
"Де ж ми будем ночувати?"
"Де хатонька теплесенька,
де дитина малесенька,
там ми будем ночувати
і дитинку колихати".
А на kota - тай воркота,
на дитину - тай дрімота.
Котик буде воркотати,
а дитинка буде спати.

Ходить сонко по вулиці

Ой, повішу колисочку в саду на сливочку,
буде Господь колисати мою дитиночку.
Буде Господь колисати, ангели співати,
буде моя дитиночка в колисочці спати.
Ой, повішу колисочку в саду на сливочку,
буде Господь колисати мою дитиночку.

Щука-риба в морі грає

Щука-риба в морі грає,
А Івасик спать лягає.
Я рибоньки наловлю,
Івасику та наварю,
Ой я його нагодую,
Ой я його обцілую,
А Івасик буде спати,
А я буду колихати.
Коли б спало, щастя мало,
Коли б росло, не хворіло
На голівку, ні на тіло.
Спало дитя, спати буде,
Йому мати сторож буде,
А сестричка до помочі
Так як удень, так і вночі.
Щоб зростало маленятко,
Наше любе пташенятко,
Наша квітонька маленька,
Наша зіронька ясненька.

Колискова доньці

Ходить сонко по вулиці,
Носить спання в рукавиці.
Чужих дітей пробуджає,
А Ганнусю присипляє.
- Ходи, сонко, ходи до нас,
Буде тобі добре у нас:
У нас хата тепленькая,
А Ганнуса маленькая.
Люляй же нам Ганю, люляй,
Докупочки вічка стуляй.

Цить, дитино, цить, не плач,
Я спечу тобі калач,
Медом помажу,
Усім покажу,
А тобі дам.

КОЛИСКОВА

Сонечко заходить.
Вітерець прибіг.
Темрява приходить.
Вечір - на поріг.
Хмарка невеличка,
Зірка вигляда.
Річка - синя стрічка,
Холодна вода.
Місяць у хатинку
Загляда вночі.
Засинай, дитинка.
Міцно спи, спочинь...

На небі човник

Ходить Киця тишком-нишком -
Буде лихо сірим мишкам.
Хай сидять у нірках темних,
Хай лежать у ліжках теплих,
Бо на небі вже зірниця -
Полювати вийшла Киця.
А стара бабуся-Мишка
Заспіває коло ліжка
Гарну пісню колискову
Про країну ту казкову,
Де бувають тільки сни...
Мила донечко, засни.
Хай вночі тобі присниться
Довгохвоста біла Киця
І стара бабуся-Мишка,
Що співає коло ліжка.
От і я тобі співала,
Щоб ти міцно-міцно спала.

Зимова колискова

Де лапатої сосни
Притулились білі сні:
Гей-да, гей-да,
Вже під кригою вода.
Впали ковдрою сніги,
Сплять під снігом береги.
Гей-да, гей-да,
Спить під кригою вода.
Коли б швидше до весни -
Розтічуться білі сні.

На небі човник веслом хлюпоче,
А мій синочок спати не хоче.
Скажу я човну: "Приплинь до сина,
Нехай хоч трохи засне дитина".
Хай човник тихо тебе гойдає,
Легка змаринка тебе вкриває,
Хай тебе доля в путі стрічає,
Й далека зірка тобі засяє.
Рости великий, рости щасливий,
Про рідну землю свою дбайливий,
Стрункий, як ясен, меткий, мов сокіл,
-Розвій тривогу мою, мов попіл.
Хай твої друзі тебе не зрадять,
Хай пишні шати тебе не знадять.
В багатстві - заздрість,
В любові - сила.
Люби, щоб люди
Тебе любили.

Колискова

Посмутніло вже віконечко -
Дню знаходить край.
Спи, моє маленьке сонечко,
Баю-бай.
Будь слухняною дитинкою,
Оченята закривай.
Ніч затнулася хустинкою,
Баю-бай.
Уже сплять собачки й котики,
Їм не заважай,

Гей-да, гей-да,
Спить під кригою вода.
Коли б швидше до весни,
Прилетять рожеві сні.
Гей-да, гей-да,
Ще під кригою вода.
А як літечко прийде,
Сон блакитний розцвіте.
Гей-да, гей-да,
Жде під кригою вода.
Та на дворі ще зима,
Кольорових снів нема.
Гей-да, гей-да,
Спить під кригою вода.
Гей-да, гей-да,
І синочок спить, спить...

Леся Українка

КОЛИСКОВА

Місяць яснесенький
Промінь тихесенький
Кинув до нас.
Спи ж ти малесенький,
Пізній бо час
Любо ти спатимеш,
Поки не знатимеш,
Що то печаль;
Хутко прийматимеш

Сплять у теплій нірці кротики,
Баю-бай.
Хай тобі насняться дивні
Ігри дітвори,
Не будить синочка, півні,
Ранньої пори.
Заглядає ніч в віконечко,
Спить мій рідний край,
Спи, моє маленьке сонечко,
Баю-бай.

Додаток С

Едуард Драч

БАТЬКІВСЬКА КОЛИСКОВА

Світять зорі неозорі,
А над ними – глибина,
Десь за морем, синім морем
Мій синочок засина.
Мама його колисає,
Ніжки ковдрою вкрива,
Біля ліжечка сідає,
Тихо пісеньку співа.
Спи, мій котику маленький,

Лихо та жаль.
Тяжка годинонько!
Гірка хвилинонько!
Лихо не спить...
Леле, дитинонько!
Жить – сльози лить.
Сором хилитися,
Долі коритися!
Час твій прийде
З долею битися, –
Сон пропаде...
Місяць ясененький
Промінь тихесенький
Кинув до нас...
Спи ж ти, малесенький,
Поки є час!

Андрій Панчишин

КОЛИСОНЬКА КЛЕНОВАЯ

Колисонька кленовая
скрипуча, скрипуча,
дитинонька маленькая
плакуча, плакуча.
А я буду колисоньку
гойдати, гойдати,
а я свою дитиноньку
буду колисати.
Ой, ми люляй, ой, ми люляй,
дитинко моя,
ой, ми люляй, ой, ми люляй,

Спи, мій зайчику сіренький,
Через зіроньку ясну
Я бажаю тобі сну.
За горами, за морями
Я в далекій далині.
Хай розкаже тобі мама
Та й про татка в чужині.
Про далеку ту країну
Хай розмову поведе,
Намалює, як картину,
І у сон твій покладе...

Андрій Малишко

КОЛИСКОВА

Спи, засни, моя дитино,
Спи, моє маля,
Ніч іде в гаї, в долини,
Трави нахиля.
Хай тобі ця ніч насниться,
Що в огнях сія.
Будеш завтра в світ дивиться,
Зіронько моя!
Перша ніч твоя почата
В співах солов'я,
Дай же мамі рученята,
Зіронько моя.
Посміхнись до мене, сину,
І зрадію я,
Виростай, моя дитино,
Зіронько моя!

ДИТИНОНЬКО МОЯ.

Ой, співаю колисанку
тихеньку, тихеньку,
про кленову колисоньку
дитинку маленьку.
Ой, ми люляй...

Андрій Панчишин

ЛЮЛЯЙ, МІЙ СИНОЧКУ

Люляй, люляй, мій синочку,
тато зробить забавочку,
зробить шабельку кленову
та ще й коника гнідого,
мама вишиє сорочку,
люляй, люляй, мій синочку.
А-а-а, котки два,
шарі-бурі обидва.
Люляй, люляй, мій Іванку,
завтра вбереш вишиванку,
припнеш шабельку до боку,
та й поїдеш в світ широкий.
А в воротах кінь спіткнеться,
син додому не вернеться.
а-а-а...
У неділю вранці-рано,
кінь вернувся осідланий,
вийшла з хати стара мати,
стала коня напувати,
як напоїть, то й заплаче:
"люляй, люляй, мій козаче",

Володимир Івасюк

КОЛИСКОВА ДЛЯ ОКСАНОЧКИ

Вітер вже нахмурич чорні брови,
Сад затих до ранку, присмирнів.
Під крилом блакитної любові
Спи, дитя, в діброві снів.
Люлі, ластівко, люлі, радосте,
Срібний мій дзвіночку.
Хай твоя весна і в житті, і в снах
Продзвенить струмочком.
Всюди спокій, радіо замовкло,
Птиці снять про небо у гнізді.
Зорі вкрили сяйвом, наче шовком,
Золоту твою постіль.

Іван Багряний.

МОВО РІДНА! КОЛИСКОВА

Материнська ніжна мово!
Мово сили й простоти, –
Гей, яка ж прекрасна Ти!
Перше слово – крик любови,
Сміх і радість немовляти –
Неповторне слово "М а т и" –
Про життя найперше слово...
Друге слово – гімн величний,
Грім звитяг і клекіт орлій, –
Звук "В і т ч и з н и" неповторний
І простий, і предковичний...
Ну, а третє слово – "М и л а" –

а-а-а...

Михайло Івасюк

КОЛИСКОВА

Ти спи, любий сину, в щасливому сні,

Довкола нас тиша і місяць в вікні.

Торкається шибок лиш сяєво зір,

Шумить десь далеко смарагдовий бір.

А...

Й від озера лине поклін комиша...

Тебе покриває мій зір і душа.

Хай ніч, любий сину, снує срібний

шовк.

Ти спи – на сторожі безмежна любов.

Буря крові, пісня рвійна

І така, як пах любистку,

І така, як мрійка мрійна...

Перейшов усі світи я –

Є прекрасних мов багато,

Але п е р ш о ю, як Мати,

Серед мов одна лиш ти є.

Ти велична і проста.

Ти стара і вічно нова.

Ти могутня, р і д н а м о в о !

Мово – пісня колискова.

Мова – м а т е р і у с т а.

Додаток Д

Колискова

Слова народні.)

Мрт. В. Бабій

Куплет: Легітно

Спи, дитинко, спи, Очка зажмури. Будеш ти тихенько спати,

Над то бо ж твоє мати шмигало летіло. Спи, дитинко, спи.

Спи, дитинко, спи,

Очка зажмури.

Будеш ти тихенько спати,

Над тобою твоя мати

Шепче молитви.

Спи, дитинко, спи.

Спи, маля

Муз. О. Білаша,
Сл. М. Ноєля

Спокійно

Спи, маля, щоб день прийшов, спи хай сонце зійде знов. Спи, а то не
згаснуть зо рі ніч но бу де ніч на дво рі. Мфу спить день но ніч на
стане... А як ти не будеш спать день но го му не при йти,
не роз кі ять тем но ти.

Спи, маля, щоб день прийшов, Спи, - хай сонце зійде знов. Спи, а то не згаснуть зорі - Вічно буде ніч на дворі.

Нині в сутіні нічній Шиють квіти одяг свій. Спи, а то плачем своїм Заважати будеш їм. Нічку трудяться квітки: Крають, гладять пелюстки. День новий загляне в сад - Гарний буде в них наряд.

Спи, щоб квіточка мала Вийти з пуп'янка могла: Як маля не засина - Спить у пуп'янку вона.

Мусить день новий настать... А як ти не будеш спать -
Дню новому не прийти,
Не розвіять темноти.

ОЙ ХОДИТЬ СОН

Українська народна пісня

Повільно, лагідно

The musical score is written on five staves in a single system. The key signature has one flat (B-flat), and the time signature is 2/4. The melody is written in a treble clef. The lyrics are written below the notes, with hyphens indicating syllables that span across multiple notes. The lyrics are: Ой хо-дить сон бі-ля ві-кон, а дрі-мо-та бі-ля пло-та, Пи-та-єть-ся сон дрі-мо-ти: — Де ми бу-дем но-чу-ва-ти. А-а, лю-лі, лю-лі, лю-лі, лю-лі.

Ой хо-дить сон бі-ля ві-кон,
а дрі-мо-та бі-ля пло-та,
Пи-та-єть-ся сон дрі-мо-ти: — Де ми бу-дем но-чу-
ва-ти. А-а, лю-лі, лю-лі, лю-лі, лю-лі.

Ой ходить сон біля вікон,

А дрімота біля плота.

Питається сон дрімоти:

Де ми будем ночувати? А-а, люлі, люлі, люлі, Де хатинка тепленькая,

Де дитинка маленькая,

Там ми будем ночувати, Мале дитя колисати.

А-а, люлі, люлі, люлі, люлі.

Колискова

Українська народна пісня

Повільно

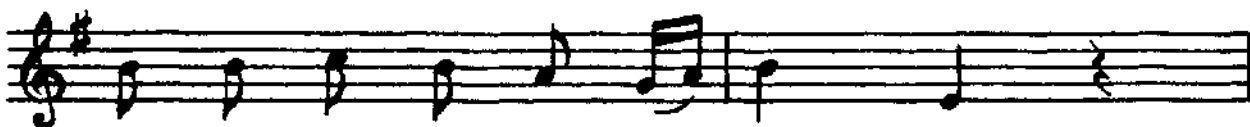
Лю - лаяй, лю - лаяй, мій си - ноч - ку,

та - то зро - бить за - ба - воч - ку,

зро - бить ша - бель - ку кле - но - ву

та ще й ко - ни - ка гні - до - го,

ма - ма ви - ши - с со - роч - ку,

лю - лаяй, лю - лаяй, мій си - ноч - ку.

А - а.

кот - ки два, ша - ри - бу - ри о - бид - ва.

КОЛИСКОВА

Українська народна пісня

Люляй, люляй, мій синочку,
Тато зробить забавочку,
Зробить шабельку кленову,
Та ще й коника гнідого,
Мама вишиє сорочку,
Люляй-люляй, мій синочку.
А-а, котки два, шари-бури обидва. (Двічі)
Люляй, люляй, мій Іванку,
Завтра вбереш вишиванку,
Припнеш шабельку до боку
Та й поїдеш в світ широкий.
А в воротах кінь спіткнеться,
Син додому не вернеться.
А-а, котки два, шари-бури обидва. (Двічі)
А в неділю вранці-рано
Кінь вернувся осідланий.
Вийшла з хати стара мати,
Стала коня напувати.
Як напоїть, та й заплаче.,
Люляй-люляй, мій козаче.
А-а, котки два, шари-бури обидва. (Двічі)

Бібліотечне заняття на тему: КОЗАЧЧИНА

Мета. Прилучити школярів до джерел національної історії і культури, сприяти патріотичному вихованню кожного школяра, осмисленню себе як частинки великого українського народу, формувати національну самосвідомість.

Обладнання. І.Крип'якевич “Історія козаччини”, М.Грушевський “Історія України”, “Історія України для дітей”, портрети гетьманів, ілюстрації до теми.

Хід заняття :

І.Оголошення теми заняття.

1. Активізуюча бесіда.

Із давніх-давен людям відомо: “Дерево життя – це гілочка, на якій ростуть три листочки. Перший листочок – символ минулого, другий – сучасного, а третій – майбутнього”.

Кожна людина повинна знати минуле свого народу, його історію.

У минулому український народ було неповторне явище – Запорізька Січ, де жили легендарні лицарі – запорізькі козаки. Вони мужньо боронили рідну землю від ворогів. Світ знає про їхню військову доблесть та високу освіченість.

Про них так написав Т.Г. Шевченко:

Було колись – в Україні
Ревіли гармати;
Було колись – запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю...

2. Робота з виставкою книг.

- Які книжки ви запропонували для виставки?
- Як ви їх підбирали?
- Доведіть, що книжка відповідає темі уроку.

- Чим книжка вразила вас?
- Що запам'яталось найбільше?
- Представити книжку так, щоб іншим також захотілося її прочитати.

II. Робота над прочитаними творами.

(“Про запорожців на суходолі і на морі”, “Українська держава за козацьких часів”)

1. Бесіда за змістом прочитаних книг.

- Коли постала наша держава?
- Чим відзначилось в історії України XIII століття?
- Що ви дізнались про XIV століття в Україні?
- Як змінилось життя українців у XV столітті і чому? Прочитати.
- Як виникла Запорізька Січ?

(“Українська держава за козацьких часів”)

- Як виникло запорізьке військо?
- Хто керував запорізьким військом?

2. Повідомлення бібліотекаря.

У XVI столітті гетьман – виборний ватажок козацького війська Запорізької Січі, з XVII століття до 1764 року – начальник козацького війська та верховний правитель України.

Резиденції гетьманів були у Чигирині, Гадячі, Батурині, Глухові.

В Україні XV-XVIII століть *козаком* називали вільну людину з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на південні землі і брала участь у боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників. Згодом почали так іменувати нащадка цієї людини. Слово це походить з тюркських мов, що означає вільна, незалежна людина.

Запорізька Січ була вартовою сторожею, яка боронила волю, віру українського народу від татар. Турків, ляхів і російського царизму.

Називали її так тому, що знаходилась вона за порогами Дніпра. Початок Січі – острів Хортиця (завдовжки 12 кілометрів).

Січ була вільним товариством. Все майно козака – зброя і кінь. Своєю покровительською козаки вважали Матір Божу.

Клейноди Запорізької Січі – символи влади військової старшини. До клейнодів належали: корогва (прапор), бунчук, булава, литаври та печатка. Клейноди були святиною Січі. Втрата їх вважалася великою ганьбою.

Запорізькі звичаї і козацький устрій

На чолі всього запорізького війська стояв *гетьман*, який мав при собі *булаву* – срібну палицю з кулею на кінці. Гетьман їхав завжди попереду свого війська, а позад нього виднівся *бунчук*, тобто ще одна палиця з довгим кінським волоссям, різнобарвною стрічкою та гострим наконечником. Її ніс козак, якого називали *бунчужним*. Полковники мали в своєму розпорядженні малу булаву або *пірнач*. *Хорунжі* тримали в руках козацькі прапори, які ще називають *корогвами*. Кожний полк мав окрему корогву з різними символами: козак з рушницею і шаблею або хрест, сонце і місяць тощо.

Гетьманський писар носив із собою *печатку*, *календар* і *перо*. В козацькому війську були *обозні*, які наглядали за *артилерією* та усім табором, *осавули*, які передавали військові накази, та *судді*, котрі карали козаків за ту чи іншу провину. Музикантами в козаків були *бандуристи*, сурмачі і довбуші, які били в *литаври*.

Козацька старшина носила жупани, широкі пояси і такі ж *шаровари*, шапки з високим верхом та чоботи з халявами. Рядові козаки одягались бідніше. В пісні про це співається: “На козакові шапка-бирка, зверху дірка, травною підшита, куди віє, туди й повіває, козака молодого прохолоджає!”

Козаки кликали себе товаришами, а в листах зверталися: “Панове товариство”.

Для обговорення важливих справ гетьман скликав *раду*, яка відбувалася на майдані.

3. Розглядання і обговорення ілюстрації “Козак Мамай”.

- Кого ви бачите на картині?

- Хто був супутником Козака Мамаю?
- Які козацькі атрибути зображено?
- Що ви знаєте про козака Мамаю?

Козак Мамай – мандрівний запорожець, вояк, жартун, бандурист і співак – народний герой, якого споконвіку знають на Україні.

Козак Мамай – вродливий січовик, невеличкий, кремезний вусань з козацьким оселедцем, з бандурою в руках. Козак сидить, підібравши ноги по-східному, грає на бандурі, поруч нього кінь, прив'язаний до стовбура дерева, на гілках якого розвішана зброя.

Над головою Мамаю подеколи був і напис, часом у прозі, а то й віршований:

“Сидить козак у кобзу грає,
що замислить, то все має.”

На картині сучасного українського художника С.М. Пущенка “Мамай” ми бачимо козака біля дуба. Чому біля дуба, а не біля іншого дерева? Бо дуб – це символ стійкості, богатирської сили і вічності народу України. У руках козака бандура, тут і зброя поруч, і бойовий кінь.

Перед нами героїчний тип українця.

Козак Мамай відважний і невловимий, ніколи не засмучується, завжди виходить переможцем.

А ще він був характерником. Міг раптово зникнути і з'явитись. Його не брала звичайна зброя.

4. Динамічна пауза.

(Українська народна пісня. Виконується з танцювальними рухами)

“Танцювала риба з раком”

Танцювала риба з раком,

А петрушка з пастернаком,

Цибулина з часником,

А дівчина з козаком.

Цибулина дивується,

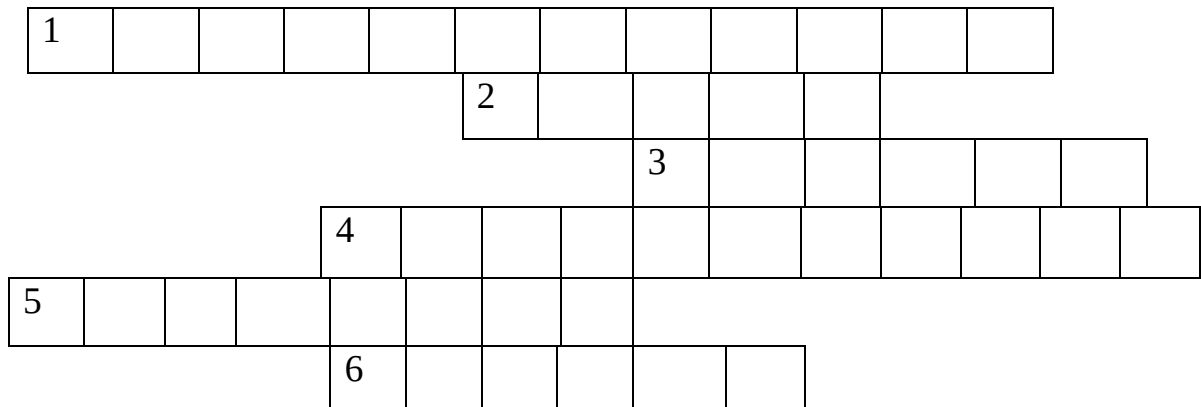
Як хороше танцюється,
 Ой, гоп-гопака,
 А я дівчина така!
 Ой, гоп-гопаки,
 А ми хлопці такі!
 Ой гоп-гопаки,
 А ми дітки такі! Гоп!

III. Читання та обговорення нових творів.

1. Розгадування кросворда.

Записати прізвище гетьманів та славних запорозьких козаків.

(Вишневецький, Сірко, Мазепа, Сагайдачний, Залізняк, Сулима)

2. Читання оповідання “Байда-Вишневецький”

Знайти і прочитати уривки, які є відповідями на такі питання:

- Звідки і куди прибув Дмитро Вишневецький в 1500 році?
- Що збудували запорожці під його проводом?
- З ким боролися козаки під проводом Вишневецького?
- Як попав в полон кошовий? Як загинув славний Байда-Вишневецький?

3. Читання оповідання “Повстання Хмельницького”

- Про які битви під проводом Богдана Хмельницького ви дізналися?

Вчитель.

- Бились з ворогом козаки до скону, на смерть. Тарас Шевченко написав

про це так:

Нас тут триста, як скло,

Товариства лягло!

І земля не приймає!

Поблизу Берестечка у розпал визвольної війни 1648-1654 років відбулась битва, яку поляки досі вважають однією з найбільших перемог у своїй історії, а ми – однією з найбільших трагедій.

У цій битві брали участь близько 150 тисяч поляків проти 100 тисяч козаків. На боці армії Хмельницького було ще близько 30 тисяч татар з ханом Іслам-Гіреєм на чолі. У розпал битви татарські війська зрадили Хмельницького і залишили поле бою. Богдан Хмельницький, дізнавшись про зраду, кинувся наздогін за татарами. Думав переконати їх і повернути назад, а натомість сам потрапив у полон. Бій тривав ще десять днів, але доля його вже була вирішена.

В одній із останніх днів битви на невеликому острові зайняли оборону триста запорожців. Цілий день не могли їх здолати кілька тисяч поляків. Не допомогли ні мушкети, ні гармати. На штурм острова прибув сам польський король Ян Казимир. Лише надвечір загони німецьких найманців, що воювали на боці поляків, змогли захопити острів.

На місці битви викарбувані слова: “Друже! Вклонись землі, на якій в 1651 році, виборюючи свободу, незалежність українського народу, запорозькі козаки смертю смерть здолали”.

Перемоги й поразки переплелись в нашій історії. Але боротьба за волю не зупинялась.

4. Самостійна робота.

а) читання оповідки “Гетьман Мазепа”;

б) підготувати відповіді на запитання:

- Про що дбав Іван Мазепа протягом двадцяти років?
- Чим закінчилась спроба здобути волю, об'єднавшись із шведським королем проти російського царя Петра І?

V. Підсумок заняття.

Розповідь бібліотекаря:

В 1775 році за наказом Катерини II російське військо зруйнувало Запорізьку Січ. Січові козаки розійшлися хто куди: одні – на Дон, інші – за Дунай. Останнього кошового отамана Петра Калнишевського було заарештовано і таємно вивезено з Січі далеко за межі України – у Соловецький монастир. Було йому тоді 85 років. У 1801 році цар Олександр I дарував Петру Івановичу Калнишевському волю, але коли його вивезли з темниці, він був сліпий, зарослий, з довгими нігтями, з одягу залишилися лише клапті. Такий немічний повернутися в Україну він не міг. Так і помер в 1803 році, доживши до 112 літ.

Була зруйнована Запорізька Січ. Але дух козацький, слава козацька живе і сьогодні. Бо як говориться в прислів'ї:

“Козацькому роду нема переводу.”

*Гурткове заняття. **ЯК НЕ ЛЮБИТИ ЗИМИ СНІЖНО-СИНЬОЇ...***

Мета. Поглибити знання учнів про пори року та їх прикмети; вчити вдивлятися в навколишній світ; розвивати образну уяву; виховувати любов до рідного краю. Удосконалювати вміння орієнтуватися у книжках.

Обладнання. Ілюстрації до даної теми, учнівські малюнки, виставка книг, журналів.

Хід заняття :

I. Оголошення теми і мети заняття

Вчитель:

- Перед вами, діти, виставка ілюстрацій, ваших малюнків про зиму. Вони допомагають нам створити усний журнал з тих творів, які ви підготували і які ми опрацюємо на уроці. До кожної сторінки журналу ви будете пропонувати книги для виставки. Працювати будемо групами.

II. Робота за прочитаним матеріалом. Доповнення, розширення читацького досвіду дітей.

1. Усний журнал.

Сторінка 1. Поетична.

Вчитель:

- Зима сувора, але дуже чарівна пора року. Багато поетів, письменників оспівали її в своїх творах.
- Які книги ви дібрали для цієї сторінки нашого журналу?
- Які з творів вам сподобались?
- Які з творів ви порекомендували б прочитати своїм товаришам?

Учень:

Випав сніг

Вдягнувшись тепліше

Морозним ранком,

Мариночка вийшла

І стала на ганку.

- Як гарно навколо!

Все вкрилось кругом

Пухнастим та чистим сніжком.
У білім вбранні
Зелені ялини,
Під сніг, як під ковдру,
Сховались рослини,
Щоб їх не дістали
Морози страшні,
Щоб взимку заснути
Й ожить навесні.
Ставаймо на лижі,
Сідаймо в санчата,
Берім ковзани,
Щоб стрілою помчати!
Хай щоки щипає
Мороз жартома.
Хороша погода!
Весела зима! *Наталя Забіла*

- Які з ілюстрацій відповідають змісту вірша? Чому?
- Про які ознаки зими говориться?

Сторінка 2. Музична.

- Які пісні про зиму ви знаєте?
- Хто заспіває?
- Послухайте запис музичного твору “Пори року” П.І. Чайковського.
- Які картинки ви уявляєте, слухаючи цей музичний твір?

Сторінка 3. Читацька.

а) Бесіда.

- Які прозові твори ви підібрали?
- Доповнити нашу виставку книгами про зиму.
- Стисло переказати прочитані твори.

б) Колективна робота над твором В.Сухомлинського “Ласкавий вітер і холодний вітрюга”.

1. Читання мовчки.
2. Словесне малювання.

I гр. Придумати малюнки до частини тексту.

II гр. Як живеться братам нашим меншим? Відшукати рядки в тексті.

Сторінка 4. Фізкультурна.

Грались довго ми у сніжки

І замерзли ручки й ніжки.

Щоб нам всім не застудитись –

Треба добре розігрітись.

Зараз ми погрієм ручки...

(Розтирають руки)

Стрибу-стрибу-стрибунці,

Скачуть дітки, як зайці.

Сторінка 5. Групова. Самостійна робота в групах.

I група. “Зима”, І. Соколов-Микитов.

Підготувати відповіді на питання:

1. Які тварини згадуються в оповіданні?
2. Чим живиться горностай?
3. Як названо у творі вовків? Чому?
4. Як люди допомагають лісовим тваринам взимку (лосям, козулям, зубрам)?

II група. “Коли люта зима”. Ю. Старостенко

- Прочитати оповідання.
- Поділити на частини.
- Скласти план.

III група. “Під кригою”. О. Іваненко.

- Прочитати оповідання.

Підготувати відповіді на питання:

1. Як зимують окуні?
2. Хто і як дбає про коропів?
3. Чому риби підпливають до ополонок?
4. Що ви дізналися про сомів?
5. Від кого ви дізналися про життя риб взимку?

IV група. “Снігур”, М. Леденцов

Підготувати відповіді на питання:

1. Звідки прилітають до нас снігурі взимку?
2. Чим живляться снігурі?
3. Чому снігурі мають таку назву?

Звіт груп (за запитаннями).

Сторінка 6. Фольклорна.

а) Бесіда.

- Які книги допомогли підготувати вам цю сторінку? (Журнали “Барвінок”, “Соняшник”, “Пізнайко”).
- Які саме номери журналів ви підібрали? Чому?

б) Аукціон «Народ скаже – як зав’яже».

- Зимою сонце крізь сльози посміхається.
- Грудень око снігами тішить, та вухо морозом рве.
- Грудень землю грудить, хату студить.
- Сніг у грудні глибокий – урожай високий.
- Січень – року початок, зими середина.
- У січні вночі панують сови та сичі.
- Січень снігом січе, а мороз вогнем пече.
- В лютім сонце йде на літо, а зима – на мороз.
- В лютому зима з весною стрічається.
- Зимова днина така: сюди тень, туди тень – та й минув день.

в) Відгадування загадок.

Хто наткав полотна

Аж до лісу від вікна?
І сміється, задається:
Ось така вона ... (Зима).

Лід на річках,
Сніг на полях,
Віхола гуляє,
Коли це буває? (Взимку).

Крил не має,
А гарно літає.
Що то за птиця,
Що сонця боїться? (Сніг).
Що росте догори коренем? (Бурулька).
г) Читання скоромовок.
Тим часом спритний Гриць годував з руки синиць.

Йде зима в поля, гаї,
Ми вже бачили її.
В неї сніг та хуртовина,
Довга ніч, коротка днина.

Сторінка 7. Святкова.

Кілька учнів заздалегідь готують повідомлення за змістом статті “Три свята в гості”.

- Яке улюблене свято малечі відзначають у грудні?

Сторінка 8. Підсумкова.

- а) Огляд дитячих малюнків про зиму. Визначення найкращих.
- б) Відзначення найактивніших у підготовці сторінок журналу.

Навчальне видання

ВАЦЬО Михайло Васильович

**Український дитячий музичний фольклор
у художньому розвитку молодших школярів**

Навчально-методичний посібник
для студентів вищих педагогічних навчальних закладів,
учителів мистецьких дисциплін загальноосвітніх шкіл
та вихователів дошкільних закладів